

letnik XII
številka

3

**jezik
in
slovstvo**

1967

Jezik in slovstvo

Letnik XII. številka 3

Ljubljana, marec 1967

Časopis izhaja od januarja do decembra (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in orgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Franc Zadavec, Janez Sivec

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (200 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

- Ignac Kamenik Martin Kačur 69
Janez Rotar O stilni vlogi zanikanega pogojnika 75
Janez Orešnik Vabilo k preučevanju transformacijske generativne slovnice 83
Anton Bajec Jezik v Župančičevi prevodni prozi 87
Jože Toporišič Strukturiranost slovenskih glasov in predvidljivost njihove razvrstitve 92

Zapiski, ocene in poročila

- Jaka Avšič Za enakopravnost slovenskega jezika 96
Andrijan Lah Bratko Kreft, Proti vetru za vihar 98

Gradivo

- Odkup Finžgarjeve rojstne hiše 99
S seje republiškega odbora SDS 99
Predlog statuta Jezika in slovstva 100
V oceno smo prejeli 3/4
V naši reviji še nismo ocenili 3/4

Ignac Kamenik

MARTIN KAČUR

»Roman, ki sem ga naslovil po junaku (,Martin Kačur'), opisuje boj idealista z vsakdanjim, nizkim življenjem in njegov končni propad.« (Ivan Cankar Franu Levcu 8. 12. 1905.) In še: »Baš zdaj završujem roman za ,Matico'. Stvar bo krepkejša od vseh mojih drugih povesti. Narisal sem brez usmiljenja boj idealista z nizkim življenjem; in kakor se spodobi, je idealist klavrno propadel —!« (Ivan Cankar Franu Zbašniku 8. 12. 1905.) Toliko pisatelj sam o povesti, ki zavzema glede na umetniško dognanost izostreno, celo »dnevno porabno«, po idejnih silnicah pa prav v korenine družbenega življenja segajočo problematiko eno najvidnejših mest v Cankarjevem pisateljskem opusu.

Problemi Martina Kačurja se dotikajo na eni strani pisateljevega intimnega osebnega odnosa do življenja in sveta, na drugi pa odkrivajo z neusmiljeno odkritostjo in ostrim občutkom za analizo družbenega življenja tista občutljiva mesta naše človeške in narodnostne skupnosti, ki ostajajo vse do današnjega časa odprta. Tako moramo danes, 60 let po nastanku te povesti, govoriti o živi prisotnosti njene problematike tudi v sodobnem času.

Martina Kačurja je napisal Cankar v decembru 1905, to je v času, ko se kažejo v njegovem umetniškem razvoju znamenja odmika od resignacije in fatalističnega pesimizma (kakršnega je najti v romanu Na klancu, povesti Hiša Marije Pomočnice in v drugih snoveh te dobe), a v nekaterih (predvsem krajših) delih še vedno prevladujejo temnejši toni. Tedaj je s Štefanom Poljancem zaključil »posebno obdobje lastnega umetniškega razvoja« (Merhar). Zato je v povesti čutiti na eni strani še vedno tako imenovano »globelsko« problematiko, na drugi pa se Cankar z njo približuje že tisti miselnosti, ki je rodila kasnejše Hlapca Jerneja in zbirko Za križem.

Glede na to, da je Cankar po svojem umetnostnem prepričanju v vsakem svojem delu neprestano prisoten (kajti pozna le svet, ki ga priznava, in svet, ki mu nasprotuje, medtem ko kompromis zavrača), ni nepomembno, da je prav v času, ko je pisal to povest, doživljal tudi osebno duhovno krizo. V njej je moral ugotavljati, da kot človek v zunanem življenju, v svetu, ni uspel in da so se skoraj vsi njegovi nekdanji »sobojevniki« življenjsko ustalili in dosegli »praktično oprijemljive« uspehe, sam pa nima niti osnovnih pogojev za količkaj urejeno življenje. Prav tako ni nepomembno, da je prav v času, ko je pisal to

povest, resno mislil na zaroko s Štefko Löfflerjevo. Oba ta dogodka iz njegovega osebnega življenja sta se odrazila tudi v povesti.

Nadalje je treba pri vrednotenju Martina Kačurja upoštevati Cankarjevo načelno prepričanje, da mora stati v areni življenja, kar mu je narekovalo, da je segal po izrazito sodobnih snoveh in problemih, ki neposredno zadevajo ne le posameznega človeka, temveč celotno narodnostno skupnost, ki ji s svojim delom služi. Zato se v povesti odražajo — kljub močnim občečloveškim podarkom — konkretne družbeno politične razmere na Slovenskem. In ne samo to: pisatelj skuša razčleniti vzroke, ki so tako stanje povzročili, na drugi strani pa nakazuje edino možno pot, v kateri vidi rešitev za ta narod.

Kako naj vrednotimo delo, katerega osrednji lik je učitelj, idealist Martin Kačur, in ki ga spremljamo v skladu s pisateljevo izjavo Levcu in Zbašniku od njegovih začetnih, v idealističnem zanosu spočetih, družbenih akcij do njegovega končnega zloma, nakazuje pisatelj sam. V Poslednjih dnevih Štefana Poljanca, povesti, ki jo je pisal sočasno s Kačurjem, dokončal pa nekako pol leta kasneje (Merhar), najdemo tole izjavo: »Štefan Poljanec igra vlogo razpetega platna, na katerega slika skioptikon bežeče sence resničnega življenja.« Tako torej Cankarjev junak ni več junak v klasičnem smislu, temveč le sredstvo, s katerim in ob katerem more spregovoriti pisatelj o problemih časa, ki pa se z vsemi svojimi silnicami zajedajo v posameznika, ga oblikujejo in izzivajo njegov odziv. Enako je s Kačurjem.

Zato je treba pri tej povesti spregovoriti predvsem o problemih, katerih zrcalna podoba naj bi bila osebnost Martina Kačurja.

Osrednje vprašanje, ki zanima pisatelja v tej povesti, je odnos med posameznikom in družbo, in to ne — kakor bi na videz kazalo — zunaj časa in prostora, temveč v konkretnem slovenskem zgodovinskem položaju ob koncu 19. stoletja. Res je, da se problematika pne v občečloveška razmerja, vendar šele s Kačurjevim osebnim problemom — z njegovim porazom.

V skladu z umetnostnim nazorom, terjajočim od pisatelja dejavni odnos do sveta, je dejanje zasidrano v čas, ki pomeni v našem narodnostnem življenju očitno zgodovinsko prelomnico. To je čas, ko prihaja do vidne duhovne diferenciacije na Slovenskem, katere zunanja potrditev se kaže v ustanovitvi obeh političnih strank (liberalne in klerikalne), od leta 1896 še socialnodemokratske. Da gre resnično za duhovno diferenciacijo, za potek, ki posega v samo človeško bit slovenske narodnostne skupnosti, dokazujejo Kačurjeve skoraj deklarativne besede v razgovoru z zapoljskim zdravnikom: »Zdaj smo šele povedali, da smo; odslej pa je treba pripovedovati, kaj smo. Prej je bilo delo na zunaj; in mislim, da je bilo lažje; zdaj pa je prišel čas, ko je treba delati tostran mej. Prej sovražniki od zunaj — ves narod proti njim; in svetnik je bil, kdor je govoril na taboru...« Cankar zastruje vprašanje narodnostnega obstoja, tako da ga premakne od izjav in proglasov taboraškega obdobja v problem, ki postaja notranja svojina vsakega posameznika. Ne le jezik, vsa človekova duhovna podoba odraža njegovo narodnostno pripadnost. Zato je Kačurju ohranjevanje taboraškega delovanja in miselnosti »staro rodoljubje, taboraško naivno, nesebično«, skratka anahronizem v tedanjem času.

Vendar to ni samo Kačurjevo prepričanje: stvarni položaj na Slovenskem, je tako smer razvoja potrjeval; pri tem je zaradi večje osebne odgovornosti vsakega posameznika rojeval celo vrsto različnih ljudi od odkritih, zavestnih osebnosti (Kačur, Jerin) do omahljivcev (zapoljski župan) in oportunistov (učni-

telj Ferjan i. dr.). Župnik v Zapolju tak nov položaj tudi označi: »Povem pa vam naravnost, da nimam prav nobenega zaupanja v to mlajšo generacijo. Navzela se je idej, ki jih ne razume in jih ne more prebaviti in kakor je zmedena sama, dela zmedo še v narodu. Vedel sem takoj, kaj se bo navsezadnje razvilo iz tistega navdušenega taboraštva, iz tistega pretiranega narodnjaštva.« Če upoštevamo še v Poljancu izraženo misel, da je bila to doba »nemirnih želja, nejasnih ciljev, ko je začela temneti zvezda nacionalne in liberalne romantike in je bilo precej temno, ker drugih zvezd še ni bilo«, potem vse kaže, da je pomenilo Cankarju to obdobje čas pomembnih prevrednotenj tistih izhodišč, ki bodo odločilna za sam narodov obstoj.

Glede na to bo zanimivo ugotoviti, nazore katere politične skupine izraža in uveljavlja Martin Kačur. Tu je treba upoštevati položaj učitelja v tem času in ga potem vzporediti s Kačurjevim miselnim svetom. Tako v narodnostnem kot družbenem življenju Slovencev je bilo učiteljstvo poleg duhovščine ena najpomembnejših sil, zlasti še po letu 1869, ko je državni šolski zakon v Avstriji formalno ločil šolo od cerkve. Ločevanje je bilo dejansko sicer dolgotrajnejše (saj se še v Martinu Kačurju pojavlja zapoljski župnik kot predsednik trajnega šolskega sveta), vendar je učitelja osvobajalo vsaj najtesnejših vezi s cerkvijo. Zato ugotavljamo, da je bilo zlasti po 1880. letu napredno učiteljstvo pri nas precej številčno. S tako podobo se srečamo v Lazah, kamor pride Kačur iz Blatnega dola. Med tem časom torej, ko je Kačur živel v Blatnem dolu, se je osvobajanje učiteljstva pospešeno nadaljevalo. Miselnost učiteljstva v Lazah je izrazito liberalna, tudi v smislu nazorskega programa liberalne stranke. Vendar je vprašanje, ali je položaj, kakršen je v Lazah, ko pride tja Kačur, res tisti, kot ga je pripravljal Kačur s svojim prejšnjim delovanjem. Ob natančnejši razčlembi se pokaže, da ni. Čeprav namreč Kačur zatrjuje, da je bil on tisti, ki je »dal kamen«, da stoji danes Ferjan na njem, je vendarle razočaran. Toda ne zaradi svojega osebnega zloma, temveč zato, ker se je človek Ferjanovega kova (z liberalno miselnostjo) polastil rezultata njegovih prizadevanj, tako da prizadevanja niso mogla roditi tistega sadu, ki ga je mladi idealist hotel. Kot bojevnik za svobodnega, osvobojenega človeka ni Kačur nikoli odnehal. Samo tako si lahko razložimo, zakaj s toliko prizadevnostjo zatrjuje, da je »socialist«, čeprav ne ve, kaj to pomeni. Kačurjevo delovanje gre torej mimo miselnosti obeh vladajočih strank — liberalne in katoliške — in pripravlja drugo — socialistično. Z meščanskima strankama noče imeti zveze. Ko ga vprašuje zapoljski župan, ali je »farški«, reagira:

»Jaz?« je obstrmel Kačur.

»Ali ste? N?«

»Nisem, ne mislim o teh stvareh!«

Enako reagira, ko ga izzove gospa Sitarjeva v Bistri:

»Pa pravijo, da ste liberalec.«

»Kaj da sem? Zakaj?«

Kačur se torej ne opredeljuje za nobeno od obeh političnih skupin, odločen »sem« izzove samo županovo vprašanje, ali je narodnjak, s socialistom pa se označi ob spoznanju, da so se njegovega dela polastili drugi in je ostalo le torzo.

Tako smo se dokopali do osrednjega vprašanja: za kaj gre pravzaprav pri Martinu Kačurju? Katera so tista pozitivna hotenja, ki jih hoče Cankar ob »idealistovi« osebnosti uveljaviti in ki v resnici ne doživijo negativnega prevrednotenja kljub junakovemu končnemu porazu? To zasluži natančnejšo analizo, ker kaže na Cankarjevo poglobljeno vrednotenje našega javnega življenja. Gre za mesto posameznika v družbi, za njegov odnos do nje ter za odgovornost, ki jo prevzema vsak član kake narodnostne skupnosti za stanje in razmere, v katerih živi. Problem je izrazito ontološki in odkriva bistvene vzroke za uspešnost ali neuspešnost družbene akcije, torej tak, kakršnega poznamo tudi v sodobnem času.

Že takoj spočetka, ko se s Kačurjem vred najdemo v gostilni in sledimo njegovemu razgovoru z zapoljskim zdravnikom, smo postavljeni pred osnovno dilemo, pred katero se znajde družbeno dejaven junak: »Vsi govore tako! Tudi jaz, če govorim o svojem rojstnem kraju, pravim, lep je, da bi le ljudi ne bilo! In vendar so tisti ljudje blagi in spoštovanja vredni in vsi ljudje so blagi!«

Kačur stoji torej pred osnovnim vprašanjem, katerega razrešitev bo usmerila vse njegovo delovanje: ali so ljudje blagi in so naše sodbe o njih zmotne ali pa ljudje v resnici niso taki in je »lep« samo prostor, na katerem živijo. V drugem primeru bi šlo potemtakem za odtujenost med življenjem in človekom. Če se bo pokazala za pravilno druga alternativa, bo to imelo velike posledice, kajti junak se bo spoprijel skoraj z nepolitičnimi, predvsem človeškimi vprašanji.

Že prvi Kačurjevi stiki z življenjem in ljudmi v Zapolju kažejo na razvoj dejanja v to smer, kajti prav kmalu ugotovi, da »v nobenem ni tiste nevarnosti, ki bi bila največja. Nobeden nima nazorov, idej, prepričanja, boriti se torej ni treba človeku z nikomer, ker nimajo orožja. Ljudje so trudni, pusti in čemerni od večne, zmerom enake in zmerom dolgočasne muke delavnika.« Kačur je zmeraj bolj prepričan, da tiči prav v trpnem odnosu ljudi do sveta vzrok za človeka ponižujoče razmere. Čeprav negibni, nedejavni v življenju, so ljudje vendarle tista domača moč, ki dela *razmere*, in so prav zaradi te nedejavnosti krivi, da so razmere take. Ljudje sami so torej tvorci razmer, ki pa so na drugi strani spet odraz njihove duhovne podobe. Prav zaradi tega je njihovo le trpno bivanje plodno tlo za izkoriščanje človekove osebnosti od obeh vladajočih strank. Da, obe celo negujeta tak trpni odnos (prim. župnika v Zapolju in Blatnem dolu in župana v Zapolju in Blatnem dolu. Nevarnost torej ne tiči v vladajočih politikih ali političnih silah, temveč v ljudeh, v njihovi netvornosti. Zato vzklika Kačur, ko v Zapolju odhaja od župana: »Ni treba, da bi se bal ljudi, da bi jih poslušal, da bi se ravnal po njih! Kakor zemlja, kakor to polje! Rodi, kadar hoče, kakor samo hoče, suženj mu je človek! Tako je treba: sam svoj, svoboden! In svoboden služabnik vsem.«

Osnovno spoznanje, ki vodi vse Kačurjevo delovanje, je torej naslednje: ljudje so v svojem delovanju nesvobodni. Čeprav so družbena sila, ki daje razmeram ton in pečat, se svoje moči ne zavedajo, ker so nedelujoča gmota. Odtujeni so resničnemu življenju in na ta način sužnji okolice, v kateri živijo, a so jo — takšno, karšna je — sami pomagali ustvariti. Ker so nedejavni, so nezavestna, neosveščena sila, ki je sama kriva, da njeni posamezni člani izgubljajo človeško dostojanstvo ali sploh ne morejo priti do njega. Edino človeka vredno življenje je tisto, v katerem posameznik sam dejavno in *zavestno* deluje.

Ker sta se torej človek in narava drug drugemu odtujila, v čemer je iskati glavni vzrok za gnilobo razmer, je Kačurjev cilj jasen: na kakršenkoli način zbuditi zavest ljudi in iz neizoblikovane gmote ustvariti ali vsaj pomagati ustvarjati tisto družbeno zavestno in odgovorno silo, ki bo sama sposobna krojiti življenje, kakršno si želi. Tako izraža Martin Kačur prav nasprotno miselnost od tiste, ki jo kaže Štefan Poljanec. Tam govori Cankar o življenju, ki da gre »iz dobe v dobo« in pušča za seboj saje, da obleže ob poti. Posamezni člani človeške skupnosti, ki so v tem vrvežu življenja ohranili svojo samosvojost in človeško moč, so tam le posamezniki, ki »hodijo poleg« in so iz življenja izobčeni, ne da bi mogli vplivati nanj, kaj šele, da bi ga usmerjali. V Kačurju gre življenje in z njim vred napredek prav preko njih in skoz nje. Ljudje — ne le Kačurjevega kova, temveč ljudje kot člani človeške in narodnostne skupnosti — se tkejo prav v temelje svojega družbenega življenja in postajajo zanje odgovorni. *Ljudje sami so torej odgovorni* za življenje, ki ga živijo, in ljudje sami so tudi *krivi*, če to življenje ni drugačno, kot je. Tako je Cankar v isti sapi, ko je pisal Štefana Poljanca, ki naj bi bil »senca, karikatura in kritika« življenja, samemu sebi odgovoril: človeško dejanje je ne le smiselno, temveč nujno.

S Kačurjevim spoznanjem o nujnosti družbene akcije, ki je edina sposobna osvestiti ljudi in edina potrjuje resničnost življenja vsakega posameznika, je določena vsebina junakovega delovanja. V konkretnih družbeno-političnih razmerah pa, ki je v njih prisiljen delovati, se bo moral spoprijeti predvsem z dvema pojavoma, ki sta ob koncu 19. stoletja idejno barvala naše javno življenje: s koristoljubno prilagodljivostjo in z zaostalostjo. Zato ni naključje, da spremljamo junaka preko oportunistično poudarjenega Zapolja v neprosvetljeni Blatni dol, dokler se spet z njim vred ne vrnemo v nič manj oportunistične Laze (ki sicer kažejo zdaj drugačno podobo od nekdanjega Zapolja, a se v njih *ljudje* notranje niso prav nič spremenili: zdaj je dovoljeno in celo zahtevano svobodomje — zato so ljudje svobodomiselni).

Oba pojava sta brstika iste korenine: ljudje v svojem odločanju niso svobodni; eni zaradi oportunitizma ne marajo tvegati, drugi zaradi neprosvetljenosti ne morejo biti svobodni. In tega se Kačur zaveda, saj je njegovo delovanje po vsebini enako v Zapolju in v Blatnem dolu. V obeh krajih pa se pri svojem delu opre na tiste sile, v katerih vidi nosilce bodočnosti: na delavce v Zapolju in na gostače v Blatnem dolu. Na meščanske oportuniste si upa učinkovati posredno (saj ga na primer Ferjan na skrivaj občuduje zaradi njegove notranje moči, dokler je Kačur še v Zapolju), kmetje pa so mu najhujša ovira na poti do cilja.

Kačur torej različno vrednoti meščanske oportuniste Ferjanovega ter županovega kova iz Zapolja in kmetstvo. Medtem ko mu prvi predstavljajo le ljudi brez »nazorov, idej, prepričanja«, torej ljudi, s katerimi se ne bo težko bojevati, so drugi nevarni že zaradi svojega duševnega ustroja. Korenine takega naziranja moramo iskati v nazorih socialnih demokratov, ki so se v svojem boju naslanjali le na delavstvo, medtem ko so kmete zavračali. Da je Cankar do neke mere prevzel te nazore, dokazujejo tudi pisma, ki jih je pisal Štefki Löfflerjevi, ko je dobro leto dni kasneje kandidiral na socialnodemokratski listi. Tam imenuje vasi »zanikrna vaška gnezda«, kmete pa »kmetške butice, s katerimi se sploh ne da govoriti; ti tepci tekajo za svojim farjem kakor ovce« (2. in 19. aprila 1907). Obe izjavi se skladata s podobo, kakršno je naslikal v Blatnem dolu. Vendar gre Cankar še dalje: kmečko nesvobodnost izvaja iz same narave

kmetovega dela: zemlja ga zasušnjuje.« »... Gledal sem kmete na polju, ki so hodili poleg živine: s prav tako lenimi, težkimi koraki, prav tako nerodno gibaje se in na njih obrazih, verjemi, je bil prav tisti topi, nemirni izraz, brez misli in brez čustva, kakor v velikih očeh živine... To je tista težka, zadehla vlaga, ki kipi iz te zemlje...« Tako toži Kačur Ferjanu v Blatnem dolu. In če opozorimo še na to, da polje »rodi, kadar hoče, kakor samo hoče, suženj mu je človek«, je dovolj jasno nakazano Cankarjevo prepričanje, da je kmečki človek suženj zemlje in ga njegovo delo ne osvobaja. V skladu s takim prepričanjem je tudi prakticistična življenjsko filozofska miselnost blatnodolskega župnika: »Ampak če delate na polju, če se ukvarjate z živino, vas ne nadlegujejo prav nobene misli in visoko starost dosežete.« Zato je razumljivo, da so Kačurjevi upi o uspešnosti akcije med kmeti le redki prebliski in še ti so omejeni zgolj na ugotovitve, da je »tudi to ljudstvo... vredno boljšega življenja! Samo cepiti je treba mladiko, pa rodi zlahten sad!«

Tako je Kačur že vnaprej prepričan o uspešnosti svojega dela v okolici, kakršna je zapoljska, in o njeni brezuspešnosti v izrazito kmečki sredini. V skladu s tem prepričanjem se dejanje tudi resnično odvija: Blatni dol Kačurja osebno zlomi, Laze pa so nova inačica Zapolja. Vendar je na Kačurjevo usodo v Blatnem dolu in kasneje v Lazah vplivalo še več drugih stvari, a o njih bo govor kasneje. Tu nas zanima predvsem njegovo hotenje in delovanje.

Za razumevanje konkretnega Kačurjevega boja v Zapolju in Blatnem dolu je treba opozoriti na to, da je Cankar hkrati, ko dokazuje potrebo po takem boju, neusmiljeno brezkompromisen tudi takrat, ko gre za nravni lik nosilca take miselnosti (v tem primeru Kačurja) in za sredstva, ki se jih v svojem boju poslužuje. Pisatelj namreč ugotavlja, da je potek boja enako pomemben kot njegov končni rezultat, kajti zbujanje zavesti neosveščenih množic ni enkratno dejanje, temveč potek; zato morajo biti tudi sredstva za dosego končnega smotra prav takšna, kakršna lahko uporablja že osvobojeni človek. Od tod pri Kačurju zahteva po brezobzirni poštenosti tudi takrat, ko gre za izbiro sredstev v boju zoper laž, hlapčevstvo, nevednost, zabitost, strahopetnost ali kakorkoli že imenuje vse mogoče vidne oblike človekove neosveščenosti. V boju zoper družbeno laž se je ne more sam posluževati, saj je prav lažnost odnosov bistveno znamenje nezdravih družbenih razmer. Njegovo ravnanje zato ni odraz trme ali celo neizkušenosti mladega idealista, ki se ji čuti zapoljski zdravnik dolžnega pokroviteljsko pomagati, češ »šarlatan, ki ima sladkost na jeziku, v srcu pa prijetne račune, bi jim povedal lahko še vse kaj hujšega, ampak povedal bi bil drugače«, temveč zavestna izbira resnice kot sredstva za boj zoper laž. In ker hoče Kačur doseči pri ljudeh edino to, da se bo v vsem njihovem ravnanju uveljavljala resnica, si je izbral prav resnico za orožje v boju. Tako mu je sredstvo postalo hkrati tudi že cilj. Prav zato, ker se zaveda dolgotrajnosti takega poteka, na drugi strani pa vidi v njem edino možnost za demokratizacijo odnosov, ne obupuje, tudi ko zadeva ob prve neuspehe, kajti »zdi se... da komedija le ni bila zastonj; ostalo bo morda nekaj v ljudeh, če ne drugega vsaj razgretost in razgretost je zmeraj koristna. Tudi boj bo morda ostal in rodila se bodo resna nasprotstva in nasprotstva so zmerom rodovita. Ni bilo zastonj«. Ta zavest, »da ni bilo zastonj«, ne zapusti Kačurja vse do njegovega tragičnega konca in izraža Cankarjevo neomajno prepričanje v smiselnost družbenega dejanja.

Se bo nadaljevalo.

O STILNI VLOGI ZANIKANEGA POGOJNIKA

Kar zadeva stavo nikalnice v pogojniškem odvisniku in drugih stavkih s pogojnikom, slovenski knjižni jezik danes ne predpisuje norme. Mogoči in enakovredni sta dve obliki stave, *bi ne delal*, kjer je nikalnica za pogojniškim členkom in pred deležnikom, in stava *ne bi delal* z nikalnico pred pogojniškim členkom. Poleg teh dveh, samih zase stilno nevtralnih oblik stave, sta še dva stilsko opazna tipa stave, in sicer z inverzijo (*ne delal bi*) in pa eliptični tip različnih oblik (*ne bi . . .*, *bi ne . . .*, *ne delal*). Na sploh je mogoče trditi, da se novejše slovnice ob pogojniških odvisnikih in ob pogojniških oblikah ne ukvarjajo z besednim redom.¹ Starejši slovničarji niso upoštevali za takrat še posebej zanimivih ugotovitev o pogojniku in njegovi pomenski in izrazni vlogi, ki jih je leta 1856 objavil Ivan Navratil v svoji knjigi o glagolu v slovanskih jezikih.² Navratila je zanimala prav velika izrazna uporabnost pogojnika in pogojniških oblik. Sodil je, da je v slovanskih jezikih pogojnik podobno izrazno pomemben in uporaben kot konjunktiv v romanskih jezikih. Vendar pa niso slovenske slovnice ne tedaj ne kasneje opozarjale na različne možnosti stave v pogojniških stavkih, kar zadeva mesto nikalnice, čeprav je ravno stava nikalnice posebno važna za oblikovanje različnega besednega reda. Le v šesti izdaji Janežičeve Slovenske slovnice leta 1889 najdemo v opombi navedeni nevtralni obliki stave in inverzijo.³ Breznikova slovnica in kasnejše izdaje pa so to stilsko opombo opustile, v primerih pogojniških oblik in stavkov pa sta največkrat zastopani le nevtralni stavi, vendar prevladujejo primeri *ne bi delal*.

Drugače je v leposlovju. Slovenska proza se je glede te stave od protestantizma sém opazno razvijala. Skoraj vse do konca moderne je bila v rabi pretežno stava *bi ne delal*, dosledno pa v slovenskih protestantskih knjigah. (Nikalnico pišejo — Dalmatin in nekateri drugi — skupaj z odnosnim deležnikom, torej *bi nedelal*.) Pri Svetokriškem je nikalnica vedno pred deležnikom, vendar pisana ločeno. Značilno je, da je stava tako dosledna tudi pri povratnih glagolih: *bi se ne okrvavila*, *bi se ne ponižal*.⁴ Le tip *bi ne delal* srečujemo tudi v Prešernovem pismu staršem. Kako je natančneje z rabo obeh nevtralnih stav v našem leposlovju, kaže tale preglednica (najprej je navedena stava *bi ne delal*, za njo *ne bi delal*).

P. Trubar, Artikuli, 51. Rupel, Slov. prot. pisci 1960, 141—149	2 : 0
J. Dalmatin, Biblija 1584, kap. XV, 38; kap. XXVII, 29, 42	3 : 0
J. Svetokriški, Sacrum promptuarium, prir. M. Rupel. 1937, 28—48	9 : 0
Š. Küzmič, Novi zakon 1848, 247—250, 271—273	7 : 0
M. Ravnikar, Zgodbe sv. pisma, 3. in 4. del, 1817, 276—288	3 : 0
M. Ravnikar, Utopljenici ali potovanje na Ostrovid 1867, 8—103	7 : 2
F. Prešeren, Pismo staršem	4 : 0
J. Trdina, Arov in Zman	7 : 1
J. Trdina, Sprehod v Belo krajino. ZD 11, 321—342	0 : 9
J. Trdina, Cvetnik, Velikani, Gospodična, Ukleti grad, Rajska ptica	0 : 9
J. Kersnik, Testament. ZD 4, 77—88	2 : 1
J. Kersnik, Jara gospoda. ZD 3, 312—336	3 : 0

I. Cankar, Oče in sin	4 : 3
I. Cankar, O čebelnjaku	6 : 0
I. Cankar, Potovanje Nikolaja Nikiča	10 : 2
I. Cankar, Na klancu, 7. poglavja	10 : 3
I. Cankar, Hlapec Jernej in njegova pravica, 8.—12. pogl.	5 : 0
F. S. Finžgar, Pod svobodnim soncem. 1955, 379—401	6 : 0
F. S. Finžgar, Kronika gospoda Urbana	6 : 1
F. S. Finžgar, Golobova njiva	3 : 0
O. Župančič — Balzac, Oče Goriot. 1962, 78—119	1 : 25
Izidor Cankar, Uvod v likovno umetnost. 1959, 154—178	3 : 0
F. Bevč, Kaplan Martin Čedermac. 1937, 157—167	4 : 4
M. Kranjec, Tri novele. 1935, 108—141	0 : 12
M. Kranjec, Povest o dobrih ljudeh. 1940, 231—253	1 : 13
M. Kranjec, Pod zvezdo. 1951, 112—125	6 : 9
A. Ingolič, Soseska. 1939, 129—158	2 : 7
C. Kosmač, Iz moje doline. 1965, 7—25, 73—132	9 : 0
Prežihov Voranc, Jamnica. ZD 8, 7—32	6 : 0
B. Pahor, Onkraj pekla so ljudje. 1958, 49—53, 446—469	5 : 7
B. Pahor, Na sipini. 1960, 219—242	0 : 5
B. Pahor, Mesto v zalivu. 1964, 108—135	6 : 5
V. Winkler, Pot na Liseec. 1960, 100—127	4 : 2
G. Jakopin — F. S. Fitzgerald, Veliki Gatsby. 1961, 8.—9. pogl.	4 : 10
J. Gradišnik — Th. Wilder, Most svetega kralja Ludovika. 1962, 1—65	14 : 11
F. Smerdu — M. Oljača, Molitev za moje brate. 1965	4 : 3
S. Rozman, Brusač. 1965	10 : 0
B. Hofman, Ljubezen. 1965, 1—43	13 : 0
P. Zidar, Sveti Pavel. 1966	3 : 17
Tedenska tribuna 31. I. 1966, 1. do 5. stran	1 : 11
O. Župančič — A. France, Kuhinja pri grofici gosji nožici. 1920, celota	8 : 61
V. Levstik, Zapiski Tine Gramontove. 1919, celota	9 : 36

Skupno razmerje med stavo *bi ne delal* in *ne bi delal* je po gornji preglednici 208 : 249. Toda to ne pove veliko. Nazornejša je okoliščina, da pozna samo stavo *bi ne delal* petnajst del (skupna vsota je 89 : 0), samo stavo *ne bi delal* pa štiri dela (skupna vsota je 0 : 35).

Razmerje med pogostnostjo prve in druge stave je precej izravnano, če ne upoštevamo knjižnojezikovnega razvoja. Piscev, ki poznajo samo stavo *bi ne delal*, je sicer triinpolkrat več kot tistih s stavo *ne bi delal*. V pregledanih odlomkih enakomerno rabe ene in druge stave skoraj ni. V odlomkih, kjer se uporabljata obe nevtralni stavi, prevladuje tip *bi ne delal* v enajstih primerih, tip *ne bi delal* pa v devetih. V razvoju slovenskega knjižnega jezika in proze pa je razmerje obeh stav nekoliko drugačno. V celoti namreč prevladuje stava *bi ne delal* vse do jezikovnih reform sredi preteklega stoletja. Izjemo je opaziti le pri Ravnikarju, tem dobrem stilistu. V realizmu in moderni do leta 1918 še vedno prevladuje stava *bi ne delal* (približno 5 : 3). Nato je vse do druge svetovne vojne razmerje obrnjeno (približno 3 : 7): od dvanajstih pregledanih povojnih piscev uporabljajo samo stavo *bi ne delal* sicer le štirje (Prežih, Kosmač, Rozman in Hofman), le stavo *ne bi delal* pa zasledimo v odlomku Pahorjeve proze Na sipini. Pri avtorjih, ki uporabljajo obe obliki stave, pa je skupno razmerje odločno v korist stave *ne bi delal*, 41 : 62.

Vprašati je treba, kaj odloča pri izbiri obeh nevtralnih oblik stave. Ali je v narečjih za to kakšna opora ali pa predvsem odloča sugestija stilne umetniške narave, torej doživljajna komponenta?

Slovenska n a r e č j a poznajo obe stavi. Sklicujoč se na starejše tekste, bi smeli sklepati, da je bila posebno živa stava *bi ne delal*. V današnjem pogo-

vornem jeziku pa prevladuje stava *ne bi delal*. V osrednjih slovenskih narečjih se *bi* pri zanikanih pogojnikih celo podvaja (na to vpliva tudi moderna vokalna redukcija, ki spremeni preteklo pogojniško obliko v podvojeno sedanjiško): *a' b' ne b' blo, a'b' ne b'*. Podvojitev kaže, da čuti govorec pogojnost predvsem v samem členu *bi*, ne pa v njegovi povezavi z deležnikom. Zato v pogovornem jeziku tudi ni redke izpust (elipsa) deležnika pri trdilnih in želelnih stavkih. Ta pojav iz pogovornega jezika rad prehaja v dialoške dele umetniške proze posebno pri realisti. Pa tudi podvojitev pogojniškega *bi* — torej specifično stilno slabost — že najdemo v knjižnem jeziku: »A kar ni za vas, bo morda za vaše otroke, ki se učijo po mestih. Njim bi pa verjetno takšna knjiga, kakor si jo želite vi, ne bi bila všeč.«⁶ Če je *bi* preveč oddaljen od odnosnega deležnika, se zares čuti potreba po njegovi ponovitvi, bolj zaradi ritma, ne zaradi smisla; tako potrebo čutimo v temle Cankarjevem stavku: »Če bi hotel pograbiti vse premoženje njegovo, meni bi se niti poznalo ne bilo.«⁷ Zaradi opazne stave je tu čutiti skoraj eliptičnost (nevtralna stava bi bila »meni se niti poznalo ne bi bilo«), na kar vpliva še okoliščina, da je pogojnik pomožniški in v preteklem času.

V današnjem *m e s t n e m i n m e š č a n s k e m* govoru je slišati obe stavi.

Pač pa je v belokranjskih in v vzhodnoslovenskih govorih v rabi skoraj samo stava *ne bi delal*. Pri belokranjskih govorih je treba upoštevati zgodovinski razvoj. Štokavska in čakavska narečja poznajo (kot knjižna srbohrvaščina) samo stavo *ne bi delal*. Za vzhodna slovenska narečja bi smeli pa pričakovati obe stavi, ker je tod živo in razširjeno podvajanje in zapostavljanje členkov, tudi nikalnice. Vendar je danes tudi tu živa le stava *ne bi delal*. Z značilno stavo nikalnice v belokranjskih govorih se lepo sklada raba v Župančičevih prevodih (v odlomku iz *Očeta Goriota* je razmerje med prvo in drugo stavo 1 : 25, v celotnem prevodu *Kuhinje pri grofici gosji nožici* pa 8 : 61. Potemtakem maloštevilni primeri stave *bi ne delal* niso več nevtralni, ampak stilno zaznavni.) — Med prozo vzhodnoslovenskih piscev in rabo stave v tamkajšnjih narečjih pa ni takšnega skladanja. Pri predvojnem Kranjcu je, kot kaže preglednica, skladanje ugodno (0 : 12 oziroma 1 : 13 za *ne bi delal*), v odlomku iz njegove povojne proze pa sta v rabi obe stavi. Vendar kot pri Kranjcu tudi pri drugih piscih od tod prevladuje tip *ne bi delal*. Pri starejših piscih s tega območja je stanje tako kot pri starejših piscih osrednjih slovenskih narečij. Pri Kuzmiču je namreč v rabi le stava *bi ne delal*.⁸

Potemtakem bi smeli sklepati, da je ljudska raba v kraju, od koder pisatelj izhaja, manj odločilna za stavo nikalnice v pogojniških stavkih in da utegne biti važnejša »norma« rabe v pogovornem jeziku mestnega okolja.

Važnejše pa je vprašanje, če je z nevtralnima stavama oziroma z njuno izmenično rabo mogoče dosežati stilsko zaznavnost in pa kakšna je lahko njuna učinkovitost pri umetniškem oblikovanju proze. S tem bi bilo vsaj deloma odgovorjeno tudi na vprašanje, kaj vodi pisatelja pri izbiri te ali one oblike stave.

Oglejmo si najprej na posebej izbranih primerih vpliv nikalnice na zaznavnost ali opaznost stave: »Mar moreš ne povrniti ljubezen za ljubezen.«⁹ Očitno je, da bi tu mogel stati stavek z zanikanim pogojnikom: Mar moreš (Mar bi mogel ...), da bi ne povrnil ljubezen za ljubezen. Razlika med stopnjo stilske zaznavnosti ene in druge stave je velika. V prvem primeru je hkrati s stavčno rabo nedoločnika stilska vrednost stavka povečana prav z nikalnico. Poglejmo

še primer iz začetnega razvoja slovenskega knjižnega jezika: »Iz tiga in kir le-ta vera taku gre naprej inu le čedale inu širše se rezglasuje, more inu ima en vsaki zamerkti inu zastopiti, da le-ta naša vera je ta prava, od samiga Boga gori postavljena inu zapovedana, zakaj de bi ona prav inu božja ne bila, ona bi nekar taku dolgo ne trpela, ne šla naprej inu tolikanj povsod brumnih, dobrih ljudi ne delala.«¹⁰ Očitno je, da je Trubar zahtevno periodo oblikoval z retorično spretnostjo, pri čemer je posebno opazna ravno raba nikalnice oziroma zanikanega pogojnika. Zanikani pogojnik je logično in spretno dvakrat ponovljen ob eliptični rabi stilsko zaznavno postavljenih deležnikov, ki se nanašajo na skupni pogojniški členek. Tudi tu je mogoče misliti na prozaistovo oz. retorikovo zavestnost pri rabi pogojnika in nikalnice.

Ravno raba obeh stav nikalnice v pogojniških stavkih v novejših in sodobnih besedilih kaže na stilsko zavestnost in hotenost pisateljev. To potrjuje že bežen pregled rabe različnih oblik stave pri istem pisatelju. Ni naključje, da gre pri tem večinoma za prozaiste, o katerih naša kulturna zgodovina trdi, da so dobri stilisti. Izjema, ki menda tudi to pot potrjuje pravilo, je Kranjčeva Povest o dobrih ljudeh, delo, ki je stilno zelo zavestno in zavzeto oblikovano, v njem pa pisatelj uporablja skoraj samo stavo *ne bi delal*, torej vendarle tisto, ki jo občutimo kot ljudsko, kar v tem preprosto veličastnem delu o malih ljudeh najbrž ni po naključju in brez vzroka.

Na zavestnost oblikovalca pri stavi nikalnice v pogojniških in drugih odvisnikih s pogojnikom kaže tudi raba inverzije *ne delal bi*, ki ni nevtralna. Najčešče se pojavlja prav pri tistih pisateljih, o katerih smo zgoraj sklepali, da upoštevajo nikalnico s stilsko funkcionalne strani prav tako kot s pomenske. V spredaj navedenih odlomkih iz posameznih prozaistov se pojavlja v razmerju z *bi ne delal* in *ne bi delal* inverzija *ne delal bi* (tretja številka) takole: Kersnik, Testamento 2 : 1 : 1, Cankar, O čebelnjaku 6 : 0 : 1, Oče in sin 4 : 3 : 1, Popotovanje Nikolaja Nikiča 10 : 2 : 2, Levstik, Zapiski Tine Gramontove 9 : 36 : 2, Župančič, Kuhinja pri grofici gosji nožici 8 : 61 : 1, Fingžar, Kronika gospoda Urbana 6 : 1 : 1, Pod svobodnim soncem 6 : 0 : 1, Gradišnik-Wilder, Most svetega kralja Ludovika 14 : 11 : 1, Smerdu-Oljača, Molitev za moje brate 4 : 3 : 1, B. Pahor, Na sipini 0 : 5 : 3. Inverzije so na sploh torej zelo redke. To je razumljivo, saj bi pogostnejša raba učinkovala prej neprimerno kot stilno ustrezno ter zaznavno. Mogoče je tudi sklepati, da je pri nekaterih prozaistih inverzija češče v rabi vsaj deloma zaradi vpliva slovenskega pesniškega stila. Pri Prešernu je prav inverzija nikalnice ob pogojniku stilsko posebno zaznavna in vedno doživljajsko utemeljena.

Tudi ni neznatno, da se v slovenski prozi inverzija pojavlja običajno v soseščini z drugimi pogojniškimi oblikami, zato je mogoče trditi, da včasih preprečuje ali zmanjšuje kopičenje nevtralnih stav pri pogojniku: »Ko bi vsako leto proti jeseni ne prihajalo po stari cesti nekoliko vojaških čet, ne vedeli bi ljudje, čemu je cesta še ostala državna.«¹¹ V tem Kersnikovem in v drugih podobnih primerih predvsem pogojniška soseščina opravičuje inverzijo, ki v navedenem stavku s smiselne in doživljajske strani ni pomembna, stilsko torej manj upravičena. Pogojniška soseščina soodloča pri rabi inverzije (ob manjši pomenski upravičenosti) tudi v stavku »Pavlova dobrotina in moje novo zdravje sta polnili vse črte z malodane privlačno vedrostjo, in kdor bi me bil poljubil, ne bil bi storil smrtnega greha.«¹² Drugi Levstikov primer pa je značilen za drugačno, močnejše zaznavno stavo inverzije, postavljene na začetek stavka, kjer odstopanje od

nevtralne stave zahteva predvsem emfaza: »Ne bilo bi me treba tolažiti, sem vzdihnila z zadnjimi solzami, če ne bi vedela, zakaj.«¹³ Takšni primeri doživljajsko-vsebinsko utemeljene inverzije brez siceršnje pogojniške soseščine so pogostnejši v Cankarjevi prozi: »Ne mogel bi povedati, česa se je prestrašil.«¹⁴ Pri njem pa je inverzija nikalnice v pogojniških stavkih še posebej zaznavna zaradi zapostavljanja drugih stavčnih členov, npr. osebka, ali ob spremembi v stalni stavi drugih sintaktičnih enot: »Toda izbrali bi si bili lahko sami široko belo cesto, in ne bilo bi vam sile.«¹⁵ Močno zaznavna inverzija dveh členov odvisnika se kaže v Finžgarjevem stavku: »In če bi verjel Upravda, ne verjela bi nikdar Despojna.«¹⁶ Antitetičnost je v tem stavku s postavitvijo nikalnice na začetek in s spremenjeno stavo pogojnika še poudarjena, torej ne le s pomenom besedi, ampak tudi s stilnimi sredstvi, z zaznavno stavo in emfazo, ki je tu prisotna.

Stopnja stilske zaznavnosti pri rabi inverzije potemtakem raste v povezavi z drugimi stilsko zaznavnimi stavami. Najmanjša je, kadar rabi inverzija le zaradi neposredne soseščine drugih pogojniških oblik. Vsebinsko doživljajsko utemeljena inverzija vpliva na večjo stilsko zaznavnost, ki se poveča še s tem, da je postavljena na opaznejše mesto v stavku. Še večjo stopnjo stilske zaznavnosti pa je čutiti tedaj, kadar se pojavlja skupaj s stilsko zaznavnimi, od nevtralne odstopajočimi stavami drugih sintaktičnih enot. Bilo bi pa preveč shematično v tako kratki obravnavi odlomkov iz posameznih pisateljev iskati v različnih tematsko-vsebinskih prvinah vzporednosti inverzij in tipov doživljanj, kar je mogoče doseči pri obravnavi enega avtorja.¹⁷

Skoraj vsak stilist torej v besednem redu na svoj način izkorišča ob inverziji nikalnice še različna druga stilna sredstva, figurativna ali sintaktična. Po svoje je značilen posebno Župančič. »Vsako združevanje spolov ljubimcev nikdar ne jamči nesmrtnosti, nego je znamenje smrti, in ne poznali bi ljubezni, da nam je večno živeti.«¹⁸ Lektor nove izdaje tega prevoda, Niko Košir, je stavek takole pre naredil: »Vsako združevanje spolov ljubimcev ne le da ne jamči nesmrtnosti, temveč je znamenje smrti, in ne poznali bi ljubezni, da nam je večno živeti.«¹⁹ Torej je ob pravopisnem posodobljenju upošteval obe Župančičevi stilski posebnosti, inverzijo in da-pogojniški odvisnik (irealni, neuresničljivi — in ne 'neresnični' — pogoj dopušča tvorbo pogojnika z veznikom da in povednim naklonom, torej brez prave pogojniške oblike).

Pisatelji s spreminjanjem pogojniške stave dosežajo poleg večje stopnje stilske zaznavnosti tudi določene izrazne odtenke in pa svojevrsten ritem stavka ali periode. To je uspešno posebno tedaj, kadar gre za različno pogojniško stavo v stavku, v katerega soseščini se večkrat pojavi pogojniška oblika: »Človek se ne bi rodil z žrelom, tudi bebcev ne bi bilo med ljudmi. Vsak bi imel močno hrbtnico, ne bilo bi grbavcev ne gadov. Vse ženske bi bile lepotice.«²⁰ Tudi v tem primeru ne gre za golo inverzijo, ki ima sicer očitno antitetično vlogo, ampak je še poudarjena s ponovitvijo nikalnice, ki v tem stavku lahko zamenjuje tudi veznik. Ta Smerdujev stavek kaže, da je vključevanje inverzije povezano z doživljajsko vsebinsko platjo stavka, prav tako pa tudi s celotno zgradbo stavka, oboje pa se seveda od primera do primera spreminja, kar otežuje tipološko obravnavo.

Stilni vtis in užitek pri branju tistih prozaistov, ki bolj ali manj brez preudarka uporabljajo samo stavo *bi ne delal* (za to smo zgoraj ugotavljali, da je manj ljudska in bolj knjižna, pa zato deluje bolj shematično) ni posebno ugoden:

postaja utrudljiv, enoličen in celo prazen. Drugače je, kadar se rabi samo stava *ne bi delal*, ki je vzeta iz ljudske govornice.

Seveda ima včasih raba tega ali onega tipa stave tudi svoje pomensko ozadje ali vsaj pomenski odtonek, ki se da doseči samo z določeno stavo: »Toda ne bi bil vreden samega sebe, če ne bi šel do konca stvari, ki sem se je bil lotil.«²¹ Če bi namreč v prvem pogojniku imeli inverzijo, ki bi ritmično sicer ugodno vplivala (*ne bil bi*), bi s tem bila poudarjena predvsem preteklost in ne toliko pogojnost. Vendar je smiselno pravilna le prva stava, ker hoče pisec poudariti pogojnost. Včasih zveza z besednimi in vsebinsko doživljajskimi okoliščinami določenega proznega odlomka ne dopušča hkratne rabe različnih tipov stav. Z njimi bi se npr. izgubila ritmičnost ali emfaza v naslednjem stavku: »Potem bi brala in je ne bi videl, ko bi brala. Takó bi bilo najboljše. Da je ne bi videl.«²² Sugestivnost tega notranjega monologa bi bila okrnjena ali vsaj prizadeta, če bi pisatelj pri tem naznačevanju samodejnega miselnega toka iskal učinke z namernim prepletanjem stav, kakor je to lahko mogoče in koristno v drugačnih duševnih in vsebinskih okoliščinah, npr. v dialoških delih besedila. V gornjem primeru pa prav ponavljanje enake pogojniške stave najbolj ustreza občutku negotovosti v junakovem miselnem toku.

Dalje kot drugi je šel pri inverziji Finžgar, ki jo je izvedel tudi pri stalni stavi *ne da bi delal* (o kateri piše Breznik: »Nikalnica *ne* spada k vezniku *da*, ne pa k povedku«²³): »Ni mogel mimo njive, da bi ob svitu jasnine ne stopil do nje in pogledal, koliko je setev porasla, odkar ga ni bilo.«²⁴ Če bi bil uporabil stalno stavo *ne da bi*, bi bila povedna določnost večja, kajti le ob svoji vrnitvi z vojske je Golob pogledal njivo; z izbrano stavo pa je Finžgar najprej zahteval izpolnitev pogoja (*da bi ob svitu jasnine*), potem pa šele dejanje. Smiselno bi bila torej ustrežnejša stalna stava.

Pomensko in stilno utegne biti dvorezna tudi elipsa *ne bi ... , bi ne ... , ne ... delal*. Najčešče je v eliptičnih stavah izpuščen deležnik, redkeje pogojniški členek, je pa prav tako redek stilni pojav kot inverzija v pogojniških oblikah. Izpust srečujemo pri Finžgarju, Cankarju, Župančiču, B. Pahorju in verjetno bi ga še pri kom. Najbolj naraven in stilsko nevtralen je izpust v dvogovoru: »Je li tudi ona zvedela? — Kaj bi ne.«²⁵ Vladimir Levstik v Zapiskih Tine Gramontove izpusta ne uporablja, v Župančičevem prevodu A. Francea pa ga srečamo dvakrat. Prvič je v neslovenski zvezi in kaže, kako je prevajalec iskal nove izrazne možnosti pogojnika: »Ob teh besedah je rekel mojemu dobremu učitelju s počasnim, pikrim in kakor bi oddaljenim glasom.«²⁶ V novi izdaji je lektor to nejasno obliko odpravil: »Ob teh besedah je rekel mojemu dobremu učitelju s počasnim, pikrim in kakor oddaljenim glasom.«²⁷ Drugič pa je elipsa naravna in učinkovita: »Nič ji ne nasprotuje in vse soglaša ž njo, ker ni ničesar, kar se ne bi vplelo v igro njenih organov in ne sledilo neštevilnim zgibom njenega telesa.«²⁸ Tu je spričo oddaljenosti drugega deležnika od pogojniškega členska prevajalec zaradi jasnosti pomena in poudarka menda menil, da bi se brez pogojniškega členska deležnika čutil premalo povezan s pogojnikom, zato je nikalnico ponovil, členska pa ne in tako dosegel stilsko zaznavno stavo. Prav zaradi takih primerov stilist niti tedaj, ko je drugi in naslednji deležnik, ki se nanaša na

skupni zanikani pogojniški členek, v neposredni soseščini prvega deležnika, ne izpusti nikalnice, ampak jo ponovi, bodisi z namenom, da nadomesti veznik (kot smo videli zgoraj pri Smerduju), bodisi zato, da doseže ritmični učinek, torej močnejšo stilsko zaznavnost, ne pa, ker bi tako zahteval sam smisel. »Kako bi mu razlagal svojo pot, da bi se ne osramotil in ne osmešil?«²⁹ V tem primeru je tudi očitno, da prav stava *bi ne delal* dopušča izpust pogojniškega členska pred drugim deležnikom in ponovitev nikalnice, pri stavi *ne bi delal* pa bi zaradi povratne glagolske oblike bilo treba ponoviti ali pa izpustiti členek in nikalnico. Spet v drugem primeru pa pisatelj pri ponovitvi nikalnico tudi zapostavlja: »A da bi ne bil smešen, samo smešen ne.«³⁰ Tako nastopata tu skupaj dve stilsko zaznavni stavi. Seveda tudi glede tega ni mogoče postavljati kakega splošno veljavnega pravila, kdaj je namreč soseščina pogojniškega *bi* še dovolj blizu, da je izpust mogoč. Kajti ne odloča le soseščina, ampak hkrati tudi oblika in zgradba odvisnika, ki včasih lahko omogoči elipso kljub oddaljenosti odnosnega člana. Na to kaže tale primer: »Bali so se srečanja z njim, da jih ne bi spet prosil za posojilo, jim pri tem obljubljal gore in doline, obljub pa ne držal, pač pa se še bolj opijal.«³¹ Na vzročni odvisnik s pogojniško obliko se tu nanašajo trije stavki, ki jih trdno med sabo povezuje prav izpust pogojniškega členska oziroma nanašanje na skupni členek *bi*. Tak stavčnosintaktični tok je vzporeden z miselnim, vsebinskim tokom, torej s samo povednostjo stavka.

Prav v zvezi s stavo v pogojniškem odvisniku in spremembami, ki jih ta v stavku lahko povzroči, največkrat zasledimo tiste stilno pripovedne posebnosti tega ali onega slovenskega pripovednika, npr. Cankarja, Kranjca, Finžgarja, ki jih ni mogoče ustrezno, kaj šele enakovredno prevesti v druge slovanske jezike. To najčešče opažamo v srbohrvaških prevodih naše proze, pa tudi v drugih slovanskih jezikih pogojnik stilsko in izrazno ni tako gibčen kot v slovenščini. Je pa ta široka možnost stave kdaj pa kdaj izpostavljena nevarnosti, da postane nejasna ali dvoumna, kar bi piscem, če bi šli po Breznikovi poti, pravzaprav morali zameriti. Primer iz Cankarja: »Nesla si v roki veliko škatlo in stopala si hitro, ne da bi me videla, da bi te ne bil nagovoril.«³² V tem stavku, ki je ubran na vzporednost dogajanja in čustvovanja, gre pravzaprav za preskok, ki bi se mu bilo mogoče izogniti s spremenjeno stavo enklitik: »... stopala si hitro, da me ne bi videla...« Pomenski odtенок je v takih stavkih često povezan razen s stavo nikalnice prav s členki, kar kaže tudi tale primer: »Ali hlapca ne bi mogla spoštovati.«³³ Ker stavek ni vprašalni, bi bila pomensko čistejša stava *bi ne delal*, emfaza bi prišla boljše do izraza: Ali hlapca bi ne mogla spoštovati. Zanikan bi bil povedek, ne pa kondicionalnost, torej bi pravilneje izstopil trdilni pomen stavka, pri čemer pa bi spričo pogojnika še vedno bila nakazana negotovost oziroma bojazen.

Pogojnik je torej pomembna stavčno-sintaktična prvina, stilsko in izrazno vsestransko bogata predvsem glede na psihološke razsežnosti ali značilnosti kakega besedila, ker lahko nakazuje čustvene in miselne odtenske v zvezi z željo, dvomom, pogojem, možnostjo, negotovostjo, uresničljivostjo, neuresničljivostjo. Prav s tem v zvezi so različne možnosti pogojnikove stave pri nezanimanju in zanikanju pogojniškem stavku še posebej pomembno izrazno sredstvo in nudijo pripovedniku izredne možnosti variiranja tako glede stave in stilske opaznosti kot glede izražanja pomena in njegovih najrazličnejših potankosti. Kljub tej

stilski prožnosti in velikemu izraznemu obsegu pa je pogostnost rabe pogojnika v nezanimani in zanimani obliki različna od pisatelja do pisatelja, povezana z vsebino pa tudi z metodo književnega podajanja. V didaktičnih besedilih skoraj ne zasledimo pogojnika oziroma zanikanega pogojniškega odvisnika (npr. pri Slomšku). Tudi v strokovnih in znanstvenih delih humanističnih in drugih ved je dokaj redek. Realistična pripovedna metoda ga prav tako manj uporablja. V zadnjih štirih poglavjih Kersnikove Jare gospode je zanimani pogojnik uporabljen le dvakrat. Kolikor bolj pa rasteta psihološka in čustvena razsežnost in zahtevnost besedila, toliko več je tudi možnosti in potrebe po sintaktični rabi pogojnika v zanimani in nezanimani obliki. V Vladimira Levstika Zapiskih Tine Gramontove je zanimani pogojnik v različni stavi in stavčni vlogi uporabljen čez petdesetkrat, še večkrat pa v pozitivni obliki. V Župančičevem prevodu Kuhinje pri grofici gosji nožici je zanimani pogojnik uporabljen okoli osemdesetkrat, kar v primerjavi z vsebino Levstikovega romana in njegove pripovedne metode ustreza gornji trditvi o vsebinski in stilno doživljajski pogojenosti rabe pogojniškega odvisnika in o njegovi funkcionalnosti. Potrebno pa je tudi naspromptno sklepanje, da namreč pripovedniki z zanemarjanjem rabe pogojnika spričo različnih možnosti njegove stave in njenega vpliva na stavo sploh siromašijo svoj pripovedni stil.

Je pa zato toliko bolj zanimivo, če v pisateljevem pripovednem stilu opazimo pojav, ki bi ga mogli imenovati izogibanje pogojniku oziroma pogojniškemu odvisniku. Najčešče je to pri Alojzu Rebuli. Lahko da je to posebnost v njegovem načinu izražanja in opisovanja, ki bi pa zanjo najbrž težko našli opore v krajevni slovenski govorici. Spredaj smo videli, da srečujemo pri Rebulovem ožjem rojaku Borisu Pahorju pogostno sintaktično rabo pogojnika v različnih oblikah stave in pripovednih položajev, k čemur je treba dodati še to, da Pahor v svoji prozi često uporablja ali upošteva krajevne posebnosti govora, Rebula pa prav tako. Ker Rebula zavestno neguje svoj pripovedni stil, bi smeli sklepati, da je izogibanje pogojniku bolj ali manj zavestno. Poglejmo nekaj primerov. »Tisto pisarjenje ni bilo ravno neko navdušeno delo, a po svoje mu je pomagalo živeti. In ni bilo treba, da se je iz tega izcimilo kaj.«³⁴ Smeli bi pričakovati, da se bo odvisnik glasil: da bi se iz tega kaj izcimilo; toliko prej, ker je dogajanje pred bralcem oziroma pisateljem, le da je izraženo preteritalno. Najbrž pa gre tu pisatelju za določnost stavčne povednosti, ki, izražena s pogojnikom, ne bi bila tako kategorična in povezana z resignacijo. V drugem primeru takšne pomenske in doživljajske utemeljenosti za izmikanje pogojniku ni zaslediti, prav tako pa pogojnik tudi ni tako nujen, čeprav bi bil docela ustrezen: »Ko da hoče nekaj skriti pred njim, je Zofija hitro potegnila z grabljami.«³⁵ Pomen tega stavka, izražen s pogojnikom, podpira tisto trditev slovenskega slovničarja, ki pravi, da »je pogojnik pravzaprav pretekli čas prihodnjika.«³⁶ Podobno zanimiv je tudi tale primer: »Še nekaj nepograbljenega je ostalo, a Zofija je zdaj dala grablje na rame, ko da je tisto njeno delo brez pomena, odkar je bilo vse na tem, ali bo voz prišel do doma.«³⁷ Na možnost rabe pogojnika v odvisnikih kažejo že vezniki *ko*, *da*, *če*. Še prej bi sintaktično rabo pogojnika pričakovali v glavnem stavku, kateremu sledi potencialni pogojniški odvisnik. »Ves ta dan ni imel pomena, če se ne bi zgodilo kaj, pa čeprav v območju tega omizja.«³⁸ Večinoma gre torej za nakazovanje psiholoških in doživljajskih okoliščin, ob kakršnih drugi pisatelji običajno uporabljajo pogojnik. Rebuli pa služi včasih

namesto pogojnika v glavnem ali odvisnem stavku povedni sedanjik v dovršni obliki ali povedni pretekli čas. Seveda pa je tudi tako pripovedovanje stilsko opazno, če trdimo, da bi tod sicer pričakovali pogojniške stavke.

O P O M B E

¹ Posebej so upoštevane slovnice: A. Janežič, Slovenska slovnica 1864; Janežič-Sket, Slovenska slovnica 1894; A. Breznik, Slovenska slovnica 1934; Breznik, Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre, Solar, Slovenska slovnica 1940; Uredniški odbor, Slovenska slovnica 1947; Fink, Kopriva, Žerjav, Slovenska jezikovna vadnica 1949; Bajec, Kolarič, Rupel, Slovenska slovnica 1956. — ² J. Navratil, Beitrag zum Studium des slawischen Zeitwortes aller Dialekte. Dunaj 1856, 111—114. — ³ A. Janežič, Sket, Slovenska slovnica. šesta predelena izdaja, Celovec 1889, 106. — ⁴ J. Svetokriški, Sacrum promptuarium. Prir. M. Rupel. 1937, 9. — ⁵ Pri pisateljih, katerih proze ni bilo mogoče pregledati v celoti — to je večina — se je bilo treba omejiti na odlomke, ki zastopajo celoto. Iz števil ob posameznih avtorjih se ne da zanesljivo ugotavljati razmerje med rabo ene in druge stave med posameznimi pisci. Raba pogojnika je namreč pri pisateljih različno pogostna, izbor del posameznih pisateljev je tudi namenoma bolj ali manj naključen, obseg pregledanega gradiva pri posameznikih pa le približno enak. Tako so števila posameznih primerov iz odlomkov relativna; ustrežneje kažejo le sorazmerje v rabi posameznih oblik stave pri istem pisatelju. Tu in tam je morda kak primer tudi spregledan. Pri pisateljih z daljšo ustvarjalno dobo in z obsežnejšim delom je upoštevanih več del, posebno če je njihov stilni razvoj značilnejši. — ⁶ J. Janžekovič, Smisel življenja. Mohorjeva družba 1966, 4. — ⁷ I. Cankar, Popotovanje Nikolaja Nikiča. Izbrano delo I, 441. — ⁸ S. Kuzmič, Novi zakon. 1848, 254. — Spričo drugih jezikovnih zanimivosti, ki jih skriva ta neraziskani pisec, npr. vplivi zahodnoslovanskega — češkega? — besedišča, se velja vsaj bežno ustaviti ob vlogi pogojnika v njegovi prozi. Pogojnik namreč često rabi pravzaprav kot predpretekli čas v časovnih odvisnikih: »Gda bi pa Gallon namestnik bio v Ahaji, stanoli so proti Pavli z enakim talom Židovje i pelali so ga pred sodni stolec«, oziroma: »Gda bi pa šteo vu Ahajo prek idti, opomenjeni bratje so pisali vučenikom, ka bi ga gori prijali.« Današnji prevod se namreč glasi: »Ko je bil pa Gallon...« in »In ko je hotel iti v Ahajo...«, prim. Jeré, Pečjak, Snoj, Sveto pismo nove zaveze. Celje 1948, 304—305. — ⁹ J. Iwaszkiewicz, Mati Ivana Angelska. Prev. France Vodnik. 1965, 80. — ¹⁰ P. Trubar, Artikuli 1562, 51, cit. po M. Rupel, Slovenski protestantski pisci 1966, 141—142. — ¹¹ J. Kersnik, Testament. ZD 4, 77. — ¹² V. Levstik, Zapiski Tine Gramontove. 1919, 127 — ¹³ Prav tam, 115. — ¹⁴ I. Cankar, O čebelnjaku. ID I, 323. — ¹⁵ I. Cankar, Popotovanje ID I, 419. Prim. še: »Če bi vam ga opisal še bolj nadrobno, ne bi si ga mogli (običajno: si ga ne bi mogli) predstavljati takšnega, kakršen je v resnici.« I. Cankar, Oče in sin ID I, 104. — ¹⁶ Pod svobodnim soncem 1955, 280. — ¹⁷ To je uspelo Toporišču v stilski obravnavi Finžgarjeve proze. Prim. J. Toporišč, Pripovedna dela F. S. Finžgarja. 1964, predvsem strani 221 in sl., 238 in sl., 249 in sl. — ¹⁸ Kuhinja 1920, 120. — ¹⁹ Isto, izdaja 1965, str. 94. — ²⁰ Molitev za moje brate, 115. — ²¹ R. van Gulik, Kitajsko zlato. Delo 8. II. 1967, str. 9. — ²² B. Pahor, Na sipini. 1960, 220. — ²³ Slovenska slovnica 1934, 205—206. — ²⁴ Golobova njiva, IS 1, 310. — ²⁵ F. S. Finžgar, Pod svobodnim soncem. 1955, 288. — ²⁶ Kuhinja 1920, 87. — ²⁷ Kuhinja 1965, 69. — ²⁸ Kuhinja 1920, 103. — ²⁹ I. Cankar, O čebelnjaku. ID I, 325. — ³⁰ I. Cankar, Popotovanje, ID I, 465. — ³¹ Jan Werich, Ko bo odpadlo listje s hrasta. Prev. B. Kozinc. Obzornik Prešernove družbe 1966, št. 6, 401. — ³² Na klancu, 1949, 160. — ³³ V. Levstik, Zapiski Tine Gramontove, 99. — ³⁴ Senčni ples, 1960, 30. — ³⁵ Prav tam, 33. — ³⁶ Slovenska slovnica 1940, 85. — ³⁷ Senčni ples, 35. — ³⁸ Prav tam, 230.

Janez Orešnik

VABILO K PREUČEVANJU TRANSFORMACIJSKE GENERATIVNE SLOVNICE

Govoreči se tudi takrat ravnamo po pravilih jezika,¹ ki ga uporabljamo, kadar ne poznamo pravil, ki jih je za ta jezik sestavil jezikoslovec; pravila imamo namreč »v glavi«. Obe vrsti pravil — jezikoslovna in tista »v glavi« — imenujmo jezikovna. S pravili »v glavi« naj bi se ukvarjala zlasti psiho-

¹ Terminološka opazka. Izraz 'jezik' se žal uporablja v številnih pomenih. Včasih obsega celo prav vse naravne in umetne jezike, človeške in živalske. V tem članku se beseda 'jezik' nanaša na naravni človeški jezik in na naravne človeške jezike. Ni pa — kolikor vidim — v članku ničesar, kar bi iz območja tako zoženega pojma 'jezik' izključevalo tvorbe kakor esperanto, ki je določenemu številu ljudi baje celo materin jezik.

logija, z jezikoslovnimi pa jezikoslovje. Ta porazdelitev območij je za zdaj — kolikor vidim — le navidezna, kajti karkoli vemo o pravilih »v glavi«, povzemamo iz znanja o jezikoslovnih pravilih: verjetne se nam zde samo tiste domneve o pravilih »v glavi«, ki jih kakorkoli že potrjujejo jezikoslovna pravila. Za osnovno štejemo torej domnevo, da si pravila »v glavi« in jezikoslovna pravila tako ali drugače ustrezajo. Domneva o medsebojni ustreznosti obeh vrst pravil zadeva medsebojno prirejenost obeh vrst pravil in ustreznost glede značilnosti, ki določajo obliko tako enih kot drugih vrst pravil in jih uvrščajo — ali ne uvrščajo — med jezikovna. Jezikoslovno pravilo in tisto »v glavi« sta nerazdružljiv par, v katerem sta obe pravili hkrati jezikovni ali hkrati nejezikovni. Merilo jezikovnosti si lahko predstavljamo kot seznam oblikovnih značilnosti, ki jih mora imeti jezikovno pravilo. — Kadarkoli niže govorimo o pravilih, mislimo na omenjene pravilske pare.

Izraz »slovnica določenega jezika« nam tu pomeni vsoto vseh jezikovnih pravil kakega jezika: tako je vsaka slovnica v resnici nerazdružljiv par jezikoslovne slovnice in tiste »v glavi«.

Otrok se uči materinega jezika tako, da oponaša ljudi iz svoje okolice, ki ta jezik že znajo govoriti. Učenček ponavlja, kar sliši, in ustvarja — kadar duševno to že zmore — nove, popolne ali nepopolne, stavke.² Nastajanje novih stavkov kaže, da je učenček iz sprejetega stavčnega gradiva povzel določena pravila, tj. ustvaril si je podzavestno mnenje o tem, kako je sprejeto gradivo razčlenjeno ter zloženo in kako je mogoče z znanjem o strukturi tvoriti nove stavke. Iz takih pravil nastala slovnica je poskusna: z njeno pomočjo tvorjeni stavki pogosto niso v skladu z govorico ljudi, ki so učenčku vzor; zato vzorniki napačne stavke popravljajo, učenček ugotavlja, da njegova poskusna slovnica ni prava, in si jo po kosih drugači.³ Poskusna slovnica se spremeni v trajno, ko vzorniki učenčku nehajo popravljati izgovorjene stavke.

Ker otrok sliši, razume in podzavestno razčlenjuje tudi stavčne pare kakor

1a. *Mrzlo je tu in*

1b. *Tu je mrzlo,*

bi bilo teoretično pričakovati, da bo ena izmed poskusnih slovnice, ki si jih otrok podzavestno sestavlja in z njimi tvori ne zgolj ponovljene stavke, vsebovala tudi naslednje pravilo:

2. *Novi stavki se tvorijo iz že znanih tako, da povemo besede znanega stavka od zadaj naprej.*

1a in 1b ustrezata temu pravilu ne glede na to, kateri stavek štejemo za znan.

Kljub obilju takšnih stavčnih parov (ki prevladujejo prav pri kratkih stavkih — in teh otrok tudi največ sliši in razume) pa si otrok poskusne slovnice s takšnim pravilom nikoli ne napravi. Na to sklepamo iz okoliščine, da v obilni znanstveni literaturi o otroškem govoru menda nikjer ne piše — o katerem koli jeziku — da bi otroci delali slovnične napake, ki bi jih lahko pripisali edino obstajanju začasne slovnice s pravilom 2.⁴

² Otrok sprejema in izdeluje tudi govorne tvorbe, ki bi jih ne mogli imenovati 'stavke'. Takšnih tvorb tu ne bomo upoštevali.

³ Navedb otroških slovničnih napak je v literaturi vseh vrst nič koliko in vsakdo bi iz skušnje z otroki lahko dodal primere, ki pričajo o napačnih poskusnih slovniceh. Naj omenim dva kratka. Mala Katarina, iz Ljubljane, je rekla: »Z brez očetovega dovoljenja so ga ostrigli.« Mala Maja, tudi Ljubljančanka, je nekaj videla »na peči« namesto »na péči«. Starši so s popravkom hitro poskrbeli za to, da sta se poskusni slovnici spremenili.

⁴ Sploh pa izkušen jezikoslovec précej vidi, da je pravilo 2 po obliki različno od pravil v resničnih slovniceh.

To, da v otrokovih poskusnih slovnica⁵ ni pravila 2, je mogoče razložiti z naslednjo domnevo.⁵ Dedne nagnjenosti človeške vrste med drugim določajo skupne lastnosti jezikovnih pravil (in s tem tudi slovníc) »v glavi«. O teh nagnjenostih si mislimo, da z ene strani dopuščajo vse značilnosti resničnih jezikov in verjetno tudi nekaj lastnosti, ki jih v znanih jezikih (še) niso opazili; z druge strani te nagnjenosti izključujejo iz seznama mogočih lastnosti resničnih jezikov celo vrsto drugih značilnosti. (Med drugim so pravila takšne vrste, kot je pravilo 2, zato iz poskusnih in trajnih slovníc posameznih jezikov izključena a priori.) Če se smem izraziti še bolj po domače, bi rekel, da narava s pomočjo omenjenih nagnjenosti skrbi za to, da otroku pri izdelovanju poskusnih slovníc ni treba izbirati med preštevilnimi možnostmi: otrok slovnice s pravilom 2 sploh ne napravi, torej ne pride do tega, da bi tvoril nove stavke, s katerimi bi podzavestno preizkušal pravilo 2; zato ni slovníčnih napak, ki bi kazale na takšno pravilo poskusne slovnice.

Zdaj pa si oglejmo še naslednji stavčni par:

3a. *Stoji pri oknu.*

3b. *Oknu pri stoji.*

3b sem izdelal iz 3a s pravilom 2. 3a je povsem normalen stavek slovenskega jezika, 3b pa ni, kajpak zato ne, ker *pri* v slovenščini ni postpozicija. S stališča posameznega jezika — slovenščine — je torej lahko pojasniti, zakaj je 3b napačen. Vendar bi radi — glede na to, da smo 3b izdelali s pravilom, ki ne samo da ni pravilo slovenske slovnice, temveč sploh ni jezikovno pravilo — našli kak razlog za trditev, da 3b *s p l o h* ni jezikovna struktura. Tu pa nastane težava — in to načelne narave, ker ne gre samo za konkretni primer — da namreč takšnega razloga ni mogoče najti: 3b bi prav lahko bil stavek, to vsi čutimo, v jeziku s postpozicijami.⁶

Iz težave se izmotamo, če vključimo v jezikovno teorijo naslednji postulat. Kadar ugotavljamo, ali je določena struktura jezikovna ali ne, moramo upoštevati tudi pravila, s katerimi je ta struktura izpeljana iz druge strukture ali iz drugih struktur (ki jih ad hoc imenujmo 'osnovne'); če ta pravila niso jezikovna, tudi izpeljana struktura ni jezikovna (je pa lahko takšna po naključju videti).⁷ — Iz tega bi sledilo, da 1b ni jezikoven in ni stavek slovenskega jezika, ČE in KADAR je izpeljan iz 1a s pravilom 2; resnični jezikovni strukturi slovenskega jezika *Tu je mrzlo*, izpeljani z jezikovnimi pravili, je le *p o n a k l j u č j u* podoben. Tudi za 3b bi iz povedanega sledilo, da ni jezikovna struktura, ker je izdelan z nejezikovnim pravilom 2. Kolikor pa je podoben resničnim jezikovnim strukturam slovenskega jezika, gre za naključno podobnost, razloжливо s tem, da smo za 'osnovno' strukturo pri izpeljavi izbrali resničen stavek in da je nejezikovno pravilo 2, ki smo ga uporabili, podobno jezikovnim pravilom.

⁵ Takšna razlaga je potrebna samo; če nam je pojav, ki naj ga domneva razloži, zakonit. — Jedro tu sporočene domneve je povzeto po naslednjem članku: Noam Chomsky, »Introduction to the Formal Analysis of Natural Languages«, v priložniku Luce, Bush in Galanter (izd.), *Handbook of Mathematical Psychology*, vol. II, New York, 1963; glej str. 276.

⁶ Primerjaj naslednjo strukturo, ki je dokaj podobna jezikovnim, vendar nismo v zadregi za razlog, zaradi katerega trdimo, da ta struktura ni jezikovna: *Pr' ok'u s'oj'*.

⁷ Primerjaj s tem poljubno vrsto števil, ki jih po določenem ključu zamenjujem s črkami ali glasovi. Po naključju lahko pri tem nastane struktura, ki je — za naše čute — povsem enaka pravi jezikovni strukturi.

Med brskanjem za jezikovnimi teorijami, ki izrečno ali implicitno vsebujejo navedeni postulat, se ustavimo pri zgodovinski slovnici! Zgodovinska slovnica (natančneje, primerjalni del le-te) si s pravili pomaga pri ocenjevanju statusa domnevne jezikovne enote — vzemimo — v tistem posebnem primeru, ko obnavlja glasovje zgubljene jezikovne enote v danem jeziku na podlagi ustreznih oblik v sorodnih jezikih in na podlagi ustrezne oblike ustreznega prajezika. Takrat je verjetnost, da je rekonstruirana oblika prava, v večji ali manjši meri odvisna od tega, kako realistična in verjetna so pravila (do njih se dokopljemo s primerjavo med obliko prajezika in rekonstruirano obliko), s katerimi je rekonstruirana oblika izpeljana iz praoblike. Kot znano, je osnovna mera realističnosti in verjetnosti takih pravil okoliščina, da so (ali niso) enaka pravila znana tudi iz drugih, po možnosti še živih, jezikov. Tu se m i m o g r e d e v večini primerov podzavestno ocenjuje tudi to, ali je pravilo jezikovno: če ga poznamo tudi iz drugih jezikov, je ocena jezikovnosti vedno pozitivna.

Obrobna in subjektivno podzavestna ocenjevanja jezikovnosti v zgodovinski slovnici pa imajo tudi naslednjo načelno pomanjkljivost. Jezikovnost določenega pravila ugotavljamo samo z obstajanjem podobnih ali enakih pravil drugod, in bistveno vprašanje o tem, v čem je jezikovnost katerega koli pravila, ostaja nerešeno, ker poteka razmišljanje v začaranem krogu samih vzporedb: tisto, k čemur smo v začetku vzporednost iskali, nam na koncu kot vzporednost rabi!

Kolikor je meni znano, odgovarja na vprašanje o tem, kaj je jezikovno, samo jezikoslovna šola, imenovana 'transformacijska generativna slovnica', izrečno tako, da napravlja jezikovnost struktur odvisno od jezikovnosti pravil, s katerimi so jezikovne enote izpeljane, in posredno od ustreznih 'osnovnih' struktur: da bi pravilo bilo jezikovno, mora glede oblike zadostiti takšnim in takšnim postulatam (podobno velja za jezikovnost 'osnovnih' struktur), in da bi določena izvedena struktura bila jezikovna, mora biti izpeljana z jezikovnim pravilom. Očitno so torej bistveni tisti postulati, ki določajo obliko jezikovnih pravil in 'osnovnih' struktur, pomembne pa so kajpak tudi opredelitvi pojmov, kot so '*osnovna*' struktura, *izpeljava s pravili*, *pravilo*, *izpeljana struktura*. Transformacijska generativna slovnica daje na voljo svoje postulate in opredelitve. O teh zdaj ne bo govor, poudarimo naj le, da med temi postulati ni tistih postulatov zgodovinske slovnice, po katerih je 'osnovna' struktura nujno fonetična aktualizacija ter v vsakem primeru sodi v neko starejšo dobo istega jezika, jezikovno pravilo pa je vedno diahronično. Ti postulati zgodovinske slovnice so pomembni za posebne namene tega dela jezikoslovja, nimajo pa verjetno nič neposredno opraviti z opredelitvijo jezikovnosti in — bodimo pravični — tudi niso bili postavljeni zaradi te opredelitve. Ko bi s temi postulati zgodovinske slovnice poostrili merila jezikovnosti, bi bila negotova jezikovna narava vseh jezikovnih enot brez (znanih) 'prednikov'.

Kdor priznava veljavo razmišljanj, kakršna so zgornja, tega bo torej še posebej zanimala transformacijska generativna slovnica. Pričujoči članek je pravzaprav vabilo k študiju te šole. Upajmo, da se bo med slovenisti — pri nas ali v zamejstvu — kmalu našel kdo, ki bo uporabil generativna načela ob slovenščini. Sedaj se je o uporabnosti te metode mogoče prepričati iz knjige Noama Chomskega o vidikih sintaktične teorije⁸ in z literaturo, ki je tam navedena.

⁸ Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., 1965.

JEZIK V ŽUPANČIČEVI PREVODNI PROZI

DAVID COOPERFIELD

Kmalu po uzakonitvi Breznik-Ramovševega Slovenskega pravopisa je v treh zaporednih knjigah izšel prevod Dickensovega Cooperfielda. To z romantično čustvenostjo prepleteno delo je bilo kakor ustvarjeno za Župančiča človeka in umetnika, saj se je v njem lahko razmahnil njegov pesniški in prevajalski dar z bogastvom primer in rekel. Tu se mu je ponudila najlepša priložnost za izživiljanje v domačnostnem izrazu. Prav vse mu je ustrezalo: Dickensov fini humor in njegova domača beseda, v tetini hiši malce starinska, v ribičevi družini krepka in preprosta, na drugi strani pa ganljivo-smešno napihnjena v mycowbrščino. Skratka, jezik v Cooperfieldu kar vpije po slogovnem barvanju, in razume se, da v kongenialnem prevodu Župančič lepe priložnosti ni zamudil; da, šel je celo korak naprej od Dickensa ter dosledno barval tudi avtorjevo pripovedovanje, saj ga je k temu vabilo vse okolje. Toda motil bi se, kdor bi po tem sklepal, da je jezik tega prevoda dandanes že nenavaden, močno opazen: starejšemu rodu prav gotovo zveni naravno in domače.

Iz zgodovine francoskega jezika je znano, da rod po stoletni vojni ni več razumel književnih del pred njo. Upam, da razburljiva doba po l. 1941 pri nas vendarle ni zasekala tolikšnega prepada med obema rodovoma, čeprav je dejstvo, da se jezik v vihnih časih hitreje spreminja, ker pač 'inter arma' za njegovo kulturo ni časa, pri nas pa je bil pouk materinščine za dolga leta celo nasilno pretrgan, vzpostavljen pa delno na novih osnovah.

Pravopis. V pravopisu se že kaže vpliv SP 1935, vendar velja tudi za Župančiča, da je stara navada železna srajca, in tako je čedalje več dvojnic: *preden* in *predno*, *izrečno* in *izrecno*, *perut* in *perot*, *zanikrni* in *zanikarni*, *pokonci* in *pokoncu*, *namesto* in *namestu*, *drugače* in *drugači*, *presrčno* in *prisrčno*, *silo velik* in *sila velik*, *spet* in *zopet*, *skoraj* in *skoro*. Še vedno rad piše polglasnik: *kedaj*, *kedo*, *kesno*, *tenke*, *geniti* (a tudi *ganiti*).

Ostal je pri svoji prejšnji pisavi v primerih *svoj živ dan*, *trenotek*, *minoli*, *mesecev*, *okamenel*, *piruh*, *kovčega*, *ničemurnost*. Tudi je še sedaj zvest načelu, da je vsaka izguba samoglasnika slovenščini na škodo, zato dosledno piše *gori*, *doli*, *ob poli desetih*, *ni mi na mari* (pač pa loči med *notri* in *noter*). Od tod tudi pisava množinskih roditeljkov *plinaren*, *čolnaren*, *maček*. Z nekakšno ljubeznijo se vrača k dolenjskim oblikam *je sela k šivanju*, *je cvela*, *pomela*, *krala*. Namesto prislova *ravno tako* piše brez izjeme *prav tako*. Iz nepazljivosti pa se mu je zapisalo *svinjina*, *kdo drugi*, *literški*.

Pisava skupaj ali narazen. V tem je Župančič skušal priti do neke doslednosti; seveda ni popolnoma uspel, saj je celo po naslednjih pravo-

pisih še mnogo omahovanja. Na splošno lahko rečemo, da se je nerad odločil za pisavo skupaj. Primere podajam ločeno po kategorijah:

a) Predlog + stara, danes odmrta roditeljska oblika pridevnika (danes jo kot okamnino pišemo skupaj): *docela, dočista, izdavna in od davna, dodobra in do dobra, skratka, izlahka, izlepa, domala, od mlada, iznenada, iztežka.*

b) Predlog + pridevnik ali samostalniki: *na vse zadnje, na vse zgodaj, na prodaj, na stežaj, vsem je na poti, po navadi, lepi dnevi so v kraju, za malo se mi zdi, ves slab in za nič.* Skupaj piše: *natanko* (= točno), *napol, namestu, nasploh, nadvoje, potemtakem, poceni, biti zdoma, zviška, zatrdno vem.* Omahuje: *postrani in po strani.*

c) Števnike, celo vrstilne, je dosledno začel pisati narazen: *pet in dvajset, dvajset tisočkrat, tisoč šest sto devet in štiridesetega.*

č) Barvni odtenki: *snežnobel, češnjavordeč* (sicer redko *dobrovzgojen*).

d) Niso se še sprijele zveze *kdo ve kaj, bog ve kako.*

e) V drugih zvezah ni doslednosti: *zdaj pa zdaj, prav za prav, semtertja* (= včasih), *málone, resda in res da, kakršenkoli in kakršen koli; čim bliže in čimbolj, tembolj in tem manj.*

S k l a d n j a. Predložna raba se ni kdovekaj spremenila. Pri predlogu od je včasih težko ločiti izvorno rabo od svojilne: *zaboji od čaja* seveda niso *zaboji čaja*, vtem ko bi namesto *streha od voza, glave in repi od rakov* prav lahko nastopil sam roditelj, za *dim od tobaka* pa *tobakov dim*. Tu srečujemo tudi že, resda redko, od v trpni rabi: *ulice, izhrojene od nog; počaščen od zupanja.* (Prim. še iz l. 1947 več kot po ženskah kdaj bilo je danih (priseg); *pahljana po vetrovih vzhodnih: od tebe goljušan.*)

Prevod večkrat uporablja *mimo* namesto *razen*: *mimo tega se ne spominjam ničesar; mimo tega je bila v hiši še služkinja.* Danes imamo ob tej rabi vtis, da gre za nekako jezikovno maniro, to pa nikakor ne more veljati za preprosti pogovorni jezik tega prevoda. Iz istega razloga so tudi zapisane zveze *zastran mene, zavoljo mene, zunaj ječe in brez nobenega pritiska.* Z enako razlago pa ne moremo opravičiti rabe predlogov *preko* in *proti* v naslednjih zgledih: *pogledala me je preko mize, se je sklanjal preko nje* (na drugem mestu *čeznjo*); *proti meni je drugačen* (na drugem mestu *do mene*). Časovna raba predloga *za* je danes že redka: *za tvoje odsotnosti.*

Veznik *ako* se umika vezniku *če*. Ta nastopa tudi v irealnih pogojnih stavkih (kar je dovolil šele SP 1962): *če bi bil mogel.* Med *kakor* in *kot* ni prav ostre meje, gotovo pa rabi *kakor* najčešče pri stavkih, *kot* pa pri besedah: *soba je bila opravljena kot pisarna.* Manj domača pa je raba *kot* v naslednjih zgledih: *priznala je mojo mater kot novo sorodnico; me je sprejel kot poma-gača.* Tu bi bil seveda ustrežnejši predlog *za*; osamljena je raba: *kjer sem se igral deček.*

Od pravil v slovnicaх in tudi od ustaljene prakse se precej loči v rabi predpreteklega časa, ker se pač naslanja na pogovorni jezik preprostih ljudi: *vrane so jih (gnezda) bile že davno zapustile; K. je bil pokrpal par škornjev, jaz pa sem bil bral; jaz sem ji bil povedal vse, kar se je bilo prejšnji večer zgodilo.* Očitno gre za nakazovanje davne preteklosti. V naslednjih zgledih pa gre za predpretekli čas nedovršnikov, kar je — vsaj po slovnicaх — nenavadno.

V bistvu imamo tudi tu dejanje, ki je v preteklosti minilo, torej vendarle nekako dovršenost: *ena tistih žensk, s katerimi je bila na obali pogosto govorila; nalašč ji nisem bil pisal, ker nisem hotel pokvariti; lasje so mu bili bolj sivi, kot sem si bil mislil; neki večer, ko je bila gospodična razlagala bratu svoje načrte, je mati zajokala; nisem se bil upal ganiti, dokler niso odnesli košare; odšla sta, tega nisem bil upal; ko je bila pila, se mi je nasmehljala — Večer. Jaz sedim ob postelji. Dolgo sva bila molčala in na njenem licu plava smehljaj. Nekako zaobrnjeno preddobnost kaže zgled: komaj sem se presenečen zdrznil, že je bila senca izginila.*

Še nekaj posebnosti. Namenilnik: *je šla odpirat vrata (= odpret); me je poslala v hišo čaja pit; sta odšla rib loviti (prim. še v Snu kresne noči: vi pojdete črvov bit; je šel gledat šuma).*

Oziralni zaimsek *ki: kljube, ki takrat še nisem uganil, čemu naj bi rabile; dotik roke, ki sem takoj spoznal, da ni materina; okno, ki vem, da za njim obeduje; pustil sem zajtrk, ki toliko, da sem se ga dotaknil; je imel kup denarja (v skrinji) pod posteljo, ki je rekel, da je samo polna obleke; moj položaj ki vem, da ga bo zanimal; počakal sem ga na samoti, koder sem vedel, da mora mimo (tu je koder pravilno rabljen, pač pa je prezrl: biti samo tam in nikoder drugod (= nikjer drugje)). Vse to je v pogovornem jeziku docela vsakdanje;*

Pomožnika redno ne ponavlja, vendar je dovolj izjem: *nato sem ji na rokah zadremal in sem trdno zaspal; sem stopil k materi in sem jo poljubil; sem se ozrl in sem videl.*

Pri sedanjiškem deležniku povratnih glagolov pogosto izpušča se, to se pravi, da ga obravnava že kot pridevnik: *z dobrikajočim glasom; pri slabo svetlikajočem plamenu; s tresočo roko; smehljaje, obotavljuje; iskreče oči (vendar tudi: smeje se, smehljaje se); verjetno je šel pri tem nekoliko predaleč.*

Ujemanje osebka s povedkom: *vrči in škropilnice so bile pripravljene; da sta en mož in vilice odveč; mislite, gospod, da ste edini vi preprost; večina gostov je odšlo.*

Pridevnik za prislov (raba je bila zelo ljuba Cankarju): *je stala čisto tiha; dušica je, ne zavedajoča se jetništva, odplavala; roka mu je počivala na moji popolnoma mirna; jaz sem si grel roke, tih kakor ona. S tem se daje poudarek lastnosti, ne pa načinu; vsekakor pa raba ni tako prosta, kakor se zdi, saj bi bil precejšen pomenski razloček med stavkom *gospa je trda omahnila v naslanjač* : *je trdo omahnila.**

Besedišče. V tem prevodu Župančič nalašč uporablja slovanske izposojenke kot slogovni pripomoček; z njimi sijajno barva Mycowbrovo govorico. Taka mycowbrščina so npr.: *novine, ljubav, dika, tvrdka, pokloniti (= darovati).* Mycowber pravi *poprišče*, a teta *torišče*. Mycowber govori o *obitelji* ali *rodmini*, drugi o *družini* ali *rodovini*.

Tudi sicer je Župančič pokazal, da dobro pozna pravdo o slovanskih izposojenkah, vendar si ni dal vezati rok in je rešil vprašanje po svoje: brez pomislekov je pridržal izposojenko poleg domačinke, če se mu je zdelo, da si je v teku časa že zaslužila domovinsko pravico ali pa dobila kak pomenski odtenek: *brati in čitati, skriven in tajen, sovraštvo in mržnja, ukvarjati se in baviti se, potrditi in odobriti, pričujočnost in prisotnost, nenavzočnost in odsotnost, vrnitev in povratek, natanko in točno, ud in član družbe, slavnosten in slovesen in svečan, očitno in očividno, pretrgati in prekiniti; iznenaden,*

napol presenečen (v istem stavku!), *preveličavam* in *pretiravam*, *pripomoček* in *sredstvo*, *zmožnost* in *sposobnost*, *razloček* in *razlika*, *prihodnost* in *bodočnost*, *pogovor* in *razgovor*. Vendar samo *ozračje* (ne *vzdušje*), *opravljen* (ne *opremljen*), *deveta skrb* (ne *briga*), *plameneti* (samo *enkrat plamteti*).

Vztrajno je pisal (nekatero po belokranjskem narečju): *baš*, *zagoneten*, *prestati* (= *prenehati*), *šetati se*, *iztočen*, *odgoja*, *brodar* (a ne *brod*), *sam samcat*. Kakor se je sicer vestno ogibal germanizmov, sta se mu vendar izmuznila *poslužiti se dovoljenja*, *biti v slabi koži* (prim. tudi v Zimski pravljici *kalk: narejen možak ste*).

O p a z n e b e s e d e. V naslednjem navajam besede in zveze, ki v knjižnem jeziku že malo zastarevajo ali imajo kakršnokoli slogovno obarvanost: *udelavati*; *ven in ven ti to dopovedujem*; *vicati koga* (= *mučiti*); *skriv pogledati*; *potoglav* (omotičen); *natolkniti* (opomniti); *poglavitni*; *izčajmati se*; (*zbrihati se*); *zakaj* (= *kajti*) *ona je bila zmeraj dobra*; *pretihniti*; *enkrat, ko se je v cerkvi smejal*; *en srečen popoldan je prišla*; *več ko v katerem mestu na svetu*; *zahvaliti koga*; *vperiti možitev v glavo*; *to me pekli*; *bi sam ponudil, nikar jemal*; *jako* (= *zelo*).

Ves domač je Župančič v reklih in primerah: *se mi je z vsem telesom prav do konca nog režal*; *kaj se delate, kakor bi trape lovili, ko ste bistri ko zolj*; *rekel je, da pride kakor jutri*; *ampak to pa že moram reči*; *je stala trdo ko brenta*; *kako ti da srce, da me tako žališ*; *potem je kakor enkrat ena, da mama dovoli*; *se mi stori inako*; *vpiti na pomaganje*; *vse mi hodi navzkriž*; *zdaj sem imel kedaj* (= *čas, priložnost*) *preiskati mošnjo*; *zaokrožiti usta na žvižg*; *puding je pokleptal*; *nogavice so pricvele na dan*; *šla se bova skrivalnice*; *kako ste se potegnili* (= *zrasli*); *tako se bo klobasa zašpinila* (= *vrniti se po drugi poti na izhodišče*); *biti nasajen*; *delo se odseda*; *konju ni dala svoje volje*; *stopiti komu na rep*.

B e s e d n i r e d. Povsem razumljivo se je v tem prevodu pogovorni besedni red na vso moč uveljavil: *je bila mlada videti*; *ne bo zaupala nikomur, ki tega vreden ni*; *ker sem deveticam repe vihala*; *jezo kuhati*; *vidim ga, kako bolan leži*; *da je tako zdrava videti*; *si je k srcu gnala*; *sem ji na rokah zadremal*; *ji nisem hrbta pokazal*; *ali bi bil s prstom ganil*; *se mi je milo storilo*; *mi je sapo zaprlo*; *bi se v glavi zavrtelo*; *smo ga v zvezde kovali*; *da si utegnem nogo zlomiti*; *da bi ga koklja brcnila*; *trape loviti*; *bi mu silo storil*; *me ne boš nikoli rad imel*; *ne bi ust odprl*; *nismo rok križem držali*; *so si v roko segli*; *bi bil pete pokazal*; *sta odšla rib lovit*; *imam kaj v usta dati*; *si je iz glave izbil*; *ne bom z njim grdo ravnala*; *to ji je dobro delo*; *toliko, da ji ni srce počilo*; *mu nikjer pomoči ni*.

Že na prvi pogled je videti, da se je število stalnih zvez zelo pomnožilo. K prejšnjim je pristopil še tip *je bila mlada videti*; *ki tega vreden ni*, ki ga v prejšnjih delih ni uporabljal. To je zvesto posnemanje ljudske govornice in hkrati pripomoček, da se ustvari ozračje domačnosti; kaže tudi izredno tanko prevajalčevo uho za šegavost v izvirmiku. Po tej plati je Župančič kratko in malo neprekosljiv.

SHAKESPEARE

Ne bi bilo prav, če bi kar prešli še eno pomembno vejo Župančičeve dejavnosti, namreč prevode Shakespearjevih del. Seveda sem izbral taka z večjimi

proznimi vrinki, saj je predmet te razprave jezik v prozi. Za primerjavo sem vzel dve zgodnji komediji (Kar hočete, 1926, in Zimska pravljica, 1928) in tri popravljene prevode iz l. 1947 (Sen kresne noči, Komedijski zmešnjav ter Romeo in Julija).

Najprej se da ugotoviti, da v jeziku obojih ni bistvenega razločka; to velja za dobre kakor za slabe plati. Tu je namreč treba omeniti nekatere pomanjkljivosti, katerih doslej še nismo srečali v tolikšni meri, da bi se bilo izplačalo o njih govoriti na dolgo in široko. Mislim predvsem na nepotrebne in dostikrat spotikljive slovanske izposojenke, ki jih v verzu uporablja pogosto zaradi ritma, še večkrat pa imamo vtis, da zre v njih nekakšen slogovni okrasek. V ritmiki vidim tudi vzrok, a ne opravičilo, za marsikatero pravopisno napako, če ne gre samo za površen pregled prve izdaje ali celo za nagajivost tiskarskega škrate. In te pomanjkljivosti so iz verza preskočile tudi v prozne vložke. Edino tako si v zadnjih prevodih lahko razlagam pisavo *stariši*, *lavorika*, *kapun*, *poginol*, *uprežen*, *krilati tiči*, *plakala je nevede zakaj*, *do čista*, *Dijanin*, *roko v roki*. Človek dobi vtis, da se je Župančič naveličal večnih pravopisarskih posegov in je včasih zapisal, kakor mu je pač kanilo iz peresa. Za zgled navajam pisavo imen za delujoče osebe, kjer še vedno omahuje med priponoma *-vec* in *-lec* (razmerje je 1 : 2): *odlašavec*, *morivec*, *izdajavec*; *ni več rumenokljunec*, *pa tudi létavec ne*; v zadnji knjigi *želivec*, *sveta božja pomagavka*, *vekavec*, *klepetavka*. V snu kresne noči mu je pisava stilistični pripomoček, saj piše v govoru roko-delcev *-vec*, sicer pa *-lec*.

Zato pa se je po drugi strani odkupil z obilico stalnih zvez in rekel, ki se pnó po vselej lestvici od ljudskih in pesniških do shakespearso drzних primer. Navajam jih nekaj, ki jih doslej menda še nismo srečali: *ajatutaja vaši radodarnosti* (= naj počiva); *ugenil je že toliko neukretnosti*; *na pomagaj priteči*; *ves sem trd na govedino*; *zdaj me potiplji za noro žilico*; *nihče ni svoj* (= neodvisen); *v oči me je ubrala* (zaljubila se je vame); *mačji der gnati*, *to mi ne gre v vrečo* (= v račun); *na vagi je med dečkom in možem* (= na sredi); *biti za norčkà* (Kar hočete); *zrelo seme*; *mož je tapica*, *majava voha*; *debela zaupnost*; *koliko vrže volna*; *na to stran se name ni zanesti*; *narejen možak ste* (kalk); *trakovi se spreminjajo na vse mavrice*; *pesem je na tri grla*; *to je da se Bog usmili*; *založite zame dobro besedo*; *od golega ničà do bogastva priti*; *stari trap*, *ki te tvoja koklja odriva z grede*; *tako vam je podoben*, *da že ni več lepo*; *tisk droban*, *vsebina vsa je prepisan oče* (Zimska pravljica).

Vzeti koga v šolo; *smrt ga je zalezla*; *prizadeva si vprek*; *nimaš ga moža obtórej*; *rožice saditi*; *naša igra je zbogom* (= nič ne bo z njo); *jadra so se trebušila* (Sen kresne noči); *brezova mast*; *greša pameti*; *nehaj vezati otrobe*; *smrtno kosilo*; *oči bi se s sramoto mojo pasle*; *ta me ponuja z novci* (Komedijski zmešnjav); *če me kaj pogreje* (= ujezi); *mož kot iz škatlice*; *zdraho sejati*; *besedo snesti*; *lovilo nas bo za priprave* (= zmanjkovalo časa); *že gre pod noč*; *brusi pete*; *jaz pa v dir*, *kar mi duša da*; *dnevu svetimo* (= luč tratimo) (Romeo in Julija).

STRUKTURIRANOST SLOVENSКИH GLASOV IN PREDVIDLJIVOST NJIHOVE RAZVRSTITVE*

Razvrstitev fonemov v najmanjših pomensko-oblikovnih enotah — morfehim — je v slovenskem knjižnem jeziku načeloma nepredvidljiva. Tako je menda v vseh jezikih. O predvidljivosti je mogoče govoriti samo glede na tri osnovne skupine glasov, namreč samoglasnikov, zvočnikov in nezvočnikov v okviru zloga. V slovenskem knjižnem jeziku so samoglasniki *i e ε a o u* in *ə z* inačicami (alofoni), zvočniki *m n r l v* in *j z* inačicami in nezvočniki *p b f t d s z c č dž š ž k g h z* inačicami.

Pravkar omenjeno delitev slovenskih knjižnih glasov na tri skupine¹ omogoča tipična razvrstitev slovenskih glasov v zlogu.² Oglejmo si jo podrobneje.

Obrazec najbolj zapleteno sestavljenega slovenskega knjižnega zloga je naslednji: NZSZN**. N ali Z v predjedrnem ali pojedrnem položaju sta lahko po dva, S je samo eden. Prim.: *srajc, strah, tolst, kljub, Krajnc*. — Krajšave tega modela so poljubne: ZSZN, NSZN, NZSN, NZSZ z eno okrajšano sestavino, zadnje možnosti, če okrajšamo na en sam člen, so za slovenski zlog S ali Z ali N, S seveda en sam, Z ali N pa predstavlja lahko tudi več enot: *o, hm, pst*. V enem morfemu ne poznam predjedrnega ali pojedrnega soglasniškega sklopa s po tremi nezvočniki ali zvočniki, čeprav so načeloma mogoči, kot pričajo primeri kot *prst* [pərst], *tolst* [toʊst], kjer menda [əʀ] in [oʊ] tvorita jedro, tako da imamo fonološko opravka v takih primerih samo z dvočlenim pojedrnim sklopom soglasnikov.

V zaporedju nezvočnikov v predjedrnem ali pojedrnem položaju so neke omejitve: ni mogoče zaporedje zobni zapornik + *s z š ž*. Če je kdaj bilo, se je poenostavilo v *c č dž*. Glede zvočnikov je mogoče reči, da v predjedrnem položaju nastopajo samo *mn ml mr* (*mj* govorno v *mjavkati* ali v medmetu *mja*) *nr nj lj* ter kakršnakoli zveza *w* + zvočnik: *mnog, mlad, mrak, nrav, nje, ljub* — *vrag, vlak, vnet, vmes, vjesti*. Zvočnik *j* + soglasnik (torej tudi zvočnik) v slov. ni mogoč, tako tudi ne *l* ali *ɹ* + soglasnik.

V pojedrnem položaju je število zvočniških sklopov nekaj večje kot v predjedrnem; od predjedrnih so tudi po jedru mogoči *mn ml mr nr vr vl vn vm: himn, šiml, kamr, žanr, mavr, bovl, savn, revm*, in še invertirani predjedrni *ml mr nr nj lj vr vl*, tj. *lm rm rn jn jl rv lv* ter *jm: palm, birm, kavarn, Postojn, bojl, barv, avl, ujm*.³

Pravzaprav še ni čisto jasno, ali je vse te sklope res mogoče izgovarjati ob naslonitvi na predhodni samoglasnik nezlogotvorno. Skoraj gotovo je namreč, da se v takih sklopih nagiba k zlogotvornosti drugi zvočnik, če gre za *r l* ali *ɹ* (*šiml, kamr, barv*). Še kar bi se dali sklopi z jezičnikom na drugem mestu izgovarjati enozložno, če je prvi zvočnik *j* (*mojr, emajl*), če pa je prvi zvočnik *ɹ*, prihaja v govornem jeziku rado do njegove vokalizacije, tako da beremo [boul,

* Prva tretjina predavanja tujim slavistom leta 1965.

** N = nezvočnik, Z = zvočnik, S = samoglasnik.

maur] za *bovl*, *mavr*. Po pisni ali uradni tradiciji pa postaneta v takih primerih zložna *l* in *r* (*Trbovelj*, *maver*, in tako še *Raven*) s polglasnikom pred seboj.

Kako je pojmovati zložnost takih primerov, spet ni jasno, ker slovenska usta zmorejo tako zaporedje polglasnik + zvočnik kakor tudi zlogotvorni zvočnik sam: *Žemal'*, *žeml'*.⁴

Pravkar obravnavane zvočniške sklope imamo tudi v pojedrnem položaju pred naslednjim zlogom iste besede, če ta zlog uvaja soglasnik. Prim.: *ujm* — *sejmski*, *Postojn* — *postojnski*, *Mojr* — *mojrski*, *emajl* — *emajlni*; *revm* — *revmski*, *savn* — *savnski*, *mavr* — *mavrski*, *avl* — *avlni*; *film* — *filmski*, *gostiln* — *gostilnski*, *alv* — *alvni*; *birm* — *birmski*, *kavarn* — *kavarnski*, *Borl* — *borlski*, *barv* — *barvni*; *kamr* — *kamrna*; *žanr* — *žanrski*. Primerjaj še take skupine za *ar*: *grm* — *grmski*, *trn* — *Trnski*, *grl* — *grlni*, *drv* — *drvni*. Problematika je ista kot v pojedrnem položaju na koncu besede, le da je tu težnja k zlogotvornosti še večja (prim. *mojrski*, *mavrski*, *avlni*, *birmski*, *kavarnski*, *borlski*) sploh v zvezi z jezičnikom v sklopu, a tudi še tu in tam: *ujmski*, *revmski*, *savnski*, *gostilnski*. Zadnji štirje primeri so samo hipotetični, jezik se jim rad izogne z drugačno pripono: *revmatični*, *gostilniški*.

Na tri velike glasovne skupine torej lahko sklepamo že iz značilne razvrstitve glasov v zlogotvornem sklopu, bodisi predjedrnem bodisi pojedrnem: od jedra so najbolj oddaljeni nezvočniki, medtem ko so zvočniki v takih primerih mogoči samo ob samoglasnikih. Samostojnost samoglasnikov dokazuje zlogotvornost ne glede na soglasniško prisotnost (prim. *stroj* — *troj* — *roj* — *oj* — *o*), samostojnost zvočnikov dokazuje zlogotvornost ne glede na prisotnost nezvočnikov, (prim. *hm*, *krst*, *m*), samostojnost nezvočnikov pa dokazuje njihova zanemarljivost v takih primerih.

Imamo pa zanje še drug dokaz: nezvočniki so docela samostojna distribucijska enota po tem, da pred premorom na koncu besede nastopa vedno samo nezveneči člen minimalnega para (tj. npr. *t* tudi za *d*).⁵ Te lastnosti v slovenščini nimajo ne samoglasniki ne zvočniki. Nezveneči člen nezvočniškega najmanjšega para se v slovenščini uveljavlja tudi na meji dveh besed pred samoglasniškim ali zvočniškim vzglasjem naslednje besede (če le prva beseda ni predlog ali predpona): [*mlát ôče*, *mlát móš*] za *mlad oče*, *mlad mož*.

V slovenščini se zvočniški fonemi samo izjemoma premenjujejo z nezvenečimi (*vsak*, *predvsem*)⁶, vendar ravno ti primeri kažejo, da za zvočnike kot samostojno glasovno skupino ni odločevalna zvenečnost sama, temveč da je le-ta zanemarljiva. Prim. slovensko narečno *prat*, *ofca* za *prač*, *oŕca*. V drugih jezikih, npr. v ruščini ali francoščini, najdemo nezveneče zvočnike tudi na koncu besede pred premorom (*Petr*, *pupitre*). Skupaj s samoglasniki pa se zvočniki ločijo od nezvočnikov še po tem, da pred njimi lahko stoji tako zveneči kot nezveneči najmanjši nezvočniški člen; prim. *tvoj* — *dvoj*, *ta* — *da*. (Slov. narečno *prat*, *ofca*, vendar *tvoj*, *dvoj*, frc. *pupitre* proti *troi*, *droit*- rus. *Petr* proti *trap*, *drap*.)

Tako to skupino glasov nasproti nezvočnikom lahko definiramo tudi v tem smislu, da ne vpliva na razvrstitev pred njo stoječih najmanjših nezvočniških dvojic zveneči - nezveneči. — Posebno mesto v slovenskem knjižnem jeziku ima ta samo predsoglasniški varianti fonema /v/: *predvsem k vzoru*, kjer si [t w] in [gw] z Jakobsonom lahko razlagamo s prekozložno asimilacijo. (Pred fonemsko inačico [v] pa sta seveda mogoča tako zveneči kot nezveneči najmanjši nezvočniški par, kot smo zgoraj že videli.)

Za knjižni jezik je razlika med samoglasniki in zvočniki mogoče ugotoviti tudi na podlagi dejstva, da zvočniki razen v medmetnih besedah sploh niso jedro zloga. Dokazati se da njihova samostojnost tudi še s tem, da povzročajo obvezen razpad medsamoglasniškega soglasniškega sklopa na meji med nezvočnikom in zvočnikom: prim. *pesmi, plesni, vetra, sedla, podkve, ladje — pesem, plesen, veter, sedel, podkev, ladij*. Isto velja, če je nesonantov več: *sestra, košnja — sester — košenj*.⁷

Zlogotvornost sama na sebi torej ni dokaz za zvočniško ali samoglasniško naravo glasov, če pomislimo na medmete kot *h, pst, s* itd. Da nezvočniki v takih primerih niso morda zvočniki, dokazuje ravno dejstvo, da zveneči zlogotvorni nezvočniki ne dopuščajo pred sabo nezvenečih in nezveneči ne zvenečih: ni torej mogoče ne *šž* ne *bst*.

V slovenskem knjižnem jeziku imamo dva zvočnika z močno omejeno razvrstitvijo, tako da se zastavlja vprašanje, ali sta samostojna fonema. To sta palatalizirana *l* in *n*: *polj, poljski — konj, konjski*. Izgovarjamo ju nekateri — kot kažejo primeri — samo v položaju na koncu besede in pred soglasnikom, medtem ko ju v položaju pred vokalom zamenjujeta soglasniška sklopa *lj* in *nj* (*polja, konja*). Slovenski pravopis podaja tako *l' n'* kot *lj nj* z dvočrkjema *lj nj*, v glavnem opirajoč se na podoben zapis sicer palatalnih *l* in *n* v srbohrvaščini in glede na enotno glasovno naravo večine tako pisanih besed v praslovanščini. Škrabec in Breznik sta prav glede na praslovensko stanje zagovarjala tudi za slovenski knjižni izgovor palatalna *l* in *n*, in ravno zaradi tega je Breznik opozarjal na dvoglasni izgovor dvočrkij *lj* in *nj* v nekaterih redkih kategorijah (*soljo, stranjo* npr.). Izgovor dvočrkij *lj* in *nj* kot enih glasov je pred kratkim zagovarjal tudi J. Šolar⁸ in nekako kompromisarsko oz. nejasno stališče se je v zvezi s tem uveljavilo tudi v slovenskem pravopisu.⁹

Moja razlaga doslej¹⁰ je bila, da sem fonološko samostojnost priznaval samo palataliziranim *l* in *n* v nepredsamoglasniškem položaju, medtem ko sta mi bila [*lj*] in [*nj*] sonatska sklopa. — Morda je res bolje, če palatalizirana *l'* in *n'* obravnavamo kot položajni inačici sklopov *lj* in *nj*, s čimer bi fonološki soglasniški sestav knjižnega jezika imel dva fonema manj.¹¹ Tako gledanje moti samo dejstvo, da imamo v slovenskem knjižnem jeziku položajno enoglasne inačice za sicer dvoglasne soglasniške sklope (prim. *kmetski*) le na morfemski meji (*šivu*). Prim. še podobno *oddati*, kjer pa se uveljavlja dolga inačica že danega soglasnika, medtem ko gre v primerih *bolj, konj* in *kmetski* bodisi za v knjižnem jeziku sicer nepoznani glas [d:] ali palatalizirana *l* ali *n*, oziroma za glas, ki nastane prav tako po prilikovanju obeh prvotnih sestavin, a je v jeziku že izkazan /c/.

Sicer se pa vsaj za palatalizirani *l* že lahko reče, da skoraj ne obstaja več, ker ljudje namesto njega govore kar *l*: redko kdo še loči npr. *polj* in *pol*. Kljub pisavi *polja — polj*: *kolarja — kolar* imamo potemtakem v navadnem knjižnem izgovoru v obeh primerih že morfemsko premeno na podlagi prisotnosti *j*-ja pred samoglasnikom in njegove odsotnosti ne pred samoglasnikom. Zelo verjetno se bo v doglednem času zgodilo isto tudi z *nj* in *n'*.

Za slovenske dolge soglasnike na morfemski meji je mogoče ugotoviti, da so, kolikor ne gre za pomensko podprta nasprotja, silno neobstojni, saj izgovarjamo namesto takih dolgih soglasnikov kar navadne: knjižno pravopisno *oddati* se fonetično lahko obravnava kar kot *odati*. Res pa je, da pod vplivom pisave in pomenske zavesti predloga v knjižnem jeziku izgovarjamo tudi *od:ati*. Pri-

merjaj nekaj ne prepogostih primerov za pomensko nasprotje: *potakniti* — *podtakniti*, *očitati* — *odčitati*, *pocesten* — *podcesten*, *podelati* — *poddelati*, *prečloveški* — *predčloveški*, *iztrgati* — *izstrgati*. Kot rečeno, takih primerov na medmorfemski meji ni veliko, več jih je na medbesedni: *sam misli*, *on noče*, *kar reci*, *saj jočeš*, *prav vzemi* itd. Take primere bi lahko pojmovali tudi kot znamenje fonetične zveze.

Znano je, da je razvrstitev fonemskih inačic v posameznih jezikih načeloma natančno določljiva. (Tu seveda ne mislim na težave v zvezi z integracijo fonemskih inačic v fonemsko enoto, kakršne imamo v slovenskem knjižnem jeziku z *l'* in *n'* ali kot jih imajo npr. v nemščini s *ç*, *x* in *h*). Razvrstitev fonemskih inačic je določena položajno ali kako drugače. Največ težav povzroča v slovenskem knjižnem jeziku fonem (v) s svojimi številnimi fonemskimi in medfonemskimi inačicami. Medfonemska premena inačič *u* w in nzv. w z u je odvisna od brzine govora, druge pa so položajne. V najnovjšem času je v knjižnem jeziku priznana tudi inačica *u* *očeh*¹² poleg v *očeh*, velja pa samo za predlog v. Do te inačice je prišlo verjetno po zvezah kot *bo v očeh* oz. *prav v očeh*, torej po vplivu tipa *bo vsak*. Medfonemska premena /v/ in /u/ je v kakih primerih (prim. *favl*) odvisna morda tudi od pretirano natančne izgovarjave.

Čisto drugače je z alternacijo fonema /l/ z /u/ prim. *bela* — *bel*, *belkast*, *trl*. Pri tem je zanimivo, da do premen prihaja natančno v tistih okvirih kot pri premeni fonema /v/, le da je premena l - u, gledano s sinhronega stališča, skoraj docela nepredvidljiva. Primeri so znani: *vi* = *li*, *sivka* = *bralka*, *siv* = *bral*, *črv* = *trl*; primerov tipa *vzeti*, *odvzeti* in *vsak*, *predvsem* pri l-u ni, prav tako ni predloga l. Vemo torej, kje se inačica lahko pojavi in kakšna je lahko, ne vemo pa, ali se bo pri dani besedi ali kategoriji res pojavila ali se ne bo. Ta zadeva tare slovenski knjižni jezik od 17. stoletja sem in še ji ni videti pravega konca.

Zmeraj govorimo namesto l glas u (ali u, le-tega pogosto tudi za nenaglašeni -il, -el /glagolov na -im/ in -el)¹³ le v edninski obliki moškega spola deležnika na -l: *pil*, *dal*, *trl*, *nosil*, *videl*, *nesel*. Povsod drugod je premena l in u nepredvidljiva oz. samo približno določljiva. Tako je mogoče reči, da imajo le nekatere osnove samostalnikov moškega in ženskega spola pridevnik moškega spola v edninskem imenovalniku (in tožilniku, kadar jim je enak), če se končujejo na -l, varianto u : *kol*, *vol*, *posel*, *del*, *kal*; *sol*, *žival*, *misel*, *drhal*, *kal*; *bel*, *kisel*, *vesel*. Drugi primeri pa imajo l v vseh oblikah: *spol*, *sokol*, *topol*, *zakol*, *pomol*, *okel*; *obal*, *svirel*, *ral*, *kal*; *mil*, *zal*, *ohol* itd. Primeri, kjer se l izgovarja kot u, si je treba zapomniti.¹⁴ Dobra slovnica bi jih morala kar naštetih. To niti ni tako težko, kot se na prvi pogled zdi, ker jih v nasprotju z našim pričakovanjem ni veliko. Celo od zgoraj naštetih primerov z u poznajo tudi l *kal* (= *klica*), *del*, *drhal*, *ral*.

Sredi besede imamo namesto l varianto u načeloma le pri morfemih s sestavo *toIt* (volk, molčati, molk, poln, volna), a še tu imamo primere z l: *stolp*, *polk*, kakor zgoraj z njihovimi izpeljankami vred. Na skupino *volk* se je naslonila še družina *boln-* (razen v *bólnic-*), sicer pa se tudi taki primeri z e-jevskim vokalizmom izgovarjajo tudi že kar z l: *belkast*, *jelša* (oboj izgovor).

Prava zmešnjava je vsaj na prvi pogled pri izpeljankah osnov, npr. *bralca*, *bralka*, *bralstvo*, *bralna*, *čitalnica*, *pepelnik*, *čitalniški*, *čitalništvo* itd.¹⁵

Zakaj je ta premena tako nestanovitna in se dajo neka določila dati samo v okviru oblikoslovnih kategorij? — Človek bi mislil, da je bil prvi razlog

za to nevtralizacija med fonemoma /l/ in /v/ v nepredsamoglasniškem položaju: *pral* = *prav*. To je bila edina nevtralizacija med zvočniškima fonemoma vsaj do časa, ko je *l'* bil ločen od *l*. Vendar to ni posebno tehten razlog, saj takih primerov le ni bilo toliko. Važnejši je naslednji: ko je *l'* prešel v *l* so se primeri lahko mešali po analogiji, tj. se je po *kral*, *krala* začelo govoriti tudi *spol*-*spola* za prvotno *kralj*, *kralja* oz. *spol*, *spola*, povsod tam, kjer sta le *l'* in *l* nevtralizirala v *l*. To je bilo mogoče vedno takrat, kadar beseda ni bila posebno pogostna (*spol* — *vož*). Do odprave premene *l* — *ɥ* je prišlo tudi, če sklon, v katerem bi morale priti do premene, ni bil glavni, temveč stranski, in torej spet manj pogosten (*delo* — *del*). Od tod nasprotje *vož* — *del* za pisno *vol* — *del*. Na ta odnos kaže že sorazmerno večja ohranjenost premene *l* — *ɥ* pri samostalnikih in pridevnikih v edninskem im. (ali enakemu tož.) kot v rodilniku mn. samostalnikov na *-lo*, — *la*, kjer je premena *l* — *ɥ* skoraj docela izginila (ostanek je npr. *tal*). Isto potrjuje tudi nepremenjeni *l* v instr. plurala v primerih kot *volmi*, *bolmi* itd. Seveda je to lahko razlagati tudi z analogijo v oblikoslovni ali besedotvorni paradigmi sami. Glas *l* se je uveljavil proti pričakovanemu *ɥ* tudi v primerih, ko je nastopal v podstavi, saj je znano, da so tudi brezpriponske izpeljanke v slovensščini obdržale *l*: *zakol*, *delni*, *vokalni*, *hranilni*, *okrepčevalnica* ipd. To bi se bilo zgodilo tudi pri današnjem *-lec*, ko v takih primerih ne bi bili imeli prvotno večinskih primerov na *-vec*. — Zdi se, da je v vseh teh primerih vplival na odpravo premene *l* — *ɥ* poleg analogije, ki je dala možnost za vrnitev na nepremenjevanje ravno medfonemska premena *l* — *ɥ*; seveda pa so svoje prispevale tudi tujke, ki so poznale *l* tudi v nepredsamoglasniškem položaju.

OPOMBE

¹ O razmejitvi zvočnikov in nezvočnikov na podlagi meril za njih razvrstitev glej moj prispevek Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru, JiS 1957/58, 70—76. — ² O tem sem deloma razpravljal v razpravi Suglasnički skupovi u slovenskom književnom jeziku, Radovi Slavenskog instituta III/1959, 113—122. — ³ Podrobneje v delu, nav. pri št. 2. — ⁴ O tem podrobneje v JiS VIII/1962-63 v razpravljanju Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962 na str. 170—171. Pravopisovo stališče se je napovedovalo v članku J. Solarja O izgovoru lj in nj, JiS V/1959-60, 60. Mojeva ugovora (Da ne bo pomote) zoper to tedanje uredništvo JiS ni natisnilo. — ⁵ O sporu glede zvenečnosti oz. nezvenečnosti glej delo, nav. pri 1, str. 75 in Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, sestavek o Stanislavu Škrabcu, Jezikovni pogovori, CZ Ljubljana, 1967. — ⁶ O nezvenečem r gl. delo, nav. pri 1, str. 73. — ⁷ Gl. Alternativni soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika, JiS 1958/59, 203—207. — ⁸ O izgovoru lj in nj, JiS 1959/60, 126. — ⁹ SP 1962, 21 in 23. — ¹⁰ Slovenski jezik. Izgovor i intonacija ..., Zagreb 1961. — ¹¹ Prim. Charles E. Bidwell, Slavic Historical Phonology in Tabular Form, Mouton CO. the Hague, 1963. 16, ki v sestavu slovenskih soglasniških fonemov nima palataliziranih *l* in *n*. — ¹² SP 1962, str. 25. Pobudo za to je nekako dal F. Jakopin (JiS I/1955-56, str. 183). — ¹³ Izgovor *-u* namesto *-eu* je dovolil že SP 1962, 21; *-u* za nenaglašeni *-il* in *-el* (glagolov na *-im*) je enako upravičen. — ¹⁴ Da je bolje postaviti pravila za to, kje se namesto *l* govori *u*, ne pa *l* namesto *u* za pisani *l*, me je pri delu za akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika opozoril A. Bajec. Tako so te stvari sedaj obravnavane v mojem Slovenskem knjižnem jeziku 1, Mb. 1965. — ¹⁵ To je podrobneje obdelano v Slov. knj. jezb. 1966. 1. O neupravičeni pisavi (in izgovoru) *bravec* glej še Nekaj strani iz slovenske slovnice, poglavje O slovenskem pravorečju. Jezikovni pogovori, CZ Ljubljana, 1967.

Zapiski, ocene in poročila

ZA ENAKOPRAVNOST SLOVENSKEGA JEZIKA

Iz rokopisnega gradiva za predavanje, ki sem ga pod naslovom O enakopravnosti jezikov imel v klub kulturnikov v Ljubljani 13. decembra 1966, povzemam, kot sledi.

Na neenakopravnost slovensščine nasproti srbohrvaščini kažejo:

izključna uporaba srbohrvaščine v upravi osrednjih jugoslovanskih vladnih organov in organizacij in v vojski,

neupoštevanje določila republiške ustave (čl. 74.) o slovenskem poslovnem jeziku v republiki Sloveniji in

neenako obravnavanje slovenščine in srbohrvaščine kot obveznih učnih predmetov v naših šolah.

V korist urejenih in dobrih mednarodnostnih odnosov bi bilo, ko bi se to troje spremenilo. To je mogoče doseči le z zakonskimi predpisi, in sicer z zveznimi, ki bi ustavna določila člena 131. Ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije dopolnil in primerno dejanskim potrebam enakopravnosti jezikov preciziral za vse zvezne državne organe in organizacije, ter z republiškim zakonom, ki bi uredil in dopolnil uporabo slovenskega jezika v poslovanju vseh državnih organov ter delovnih in drugih samoupravnih organizacij, ki opravljajo družbeno službo na območju SR Slovenije.

Slovinci kot vsak mali narod ne moremo prezreti najbistvenejši prilastek svoje narodnostne samobitnosti, tj. slovenski jezik.¹ Ne sme se nam zgoditi, da bi nas, kot npr. Lužičane, premrežil tuj jezik: to pa se dosega s prezdognjim obveznim učenjem srbohrvaščine že v osnovni šoli, kar moti naravno izgradnjo in utrditev slovenskega jezikovnega ustroja v našem šolarju², pa tudi z zapostavljanjem slovenščine v slovenskih uradih in v upravi pri podjetjih in s popolnim neupoštevanjem v zveznih organih in organizacijah (kar pri Slovencih ustvarja občutek jezikovne manjvrednosti). Zaradi letega vsiljena uporaba srbohrvaščine Slovenca razodeva kot izobrazbeno, če ne celo tudi intelektualno in sploh duhovno, defektnega ali vsaj nerazvitega. Zaradi neznanja jezika (ali slabega znanja) mu ni mogoče neovirano sodelovati v ljudski skupščini in v odborih zveznih organov, na konferencah, zborovanjih, sestankih itd.

Obvezno učenje srbohrvaščine v osnovnih šolah je bilo mehanično prevzeto iz časov, ko ga je izsilila predvojna raznarodovalna politika. Isto je z enim samim jezikom v vojski.³

Da se Slovenec na svoji lastni zemlji ne bo čutil tuja, je nujno, da morajo znati slovensko vsi, ki pri nas zasedajo delovna mesta, na katerih morajo izdajati delovne naloge, dajati in sprejemati poročila, okrožnice, navodila, tehnično dokumentacijo ipd. Znanje slovenskega jezika, in sicer govorno in pisno sposobnost, dokažejo s primernim spričevalom.⁴ Resnično znanje jezika na delovnem mestu se nadzoruje na podlagi pisne in govorne prakse prizadetega (v aktih, v nastopih pred delovnim kolektivom, njega manjšim delom in pred posamezniki).

Vse je treba storiti tudi za ohranitev teritorialne podlage slovenskega jezika.⁵ Na to je treba misliti pri zaposlovanju tujejezičnih ljudi tako na podeželju (delavci na ekonomijah ipd.) kot v mestih (tehnična inteligenca, ljudje v upravi, uslužbenci, carina in vojska).⁶

Dodatna večjezičnost na slovenskem področju ni zaželena, ker nekoristna, saj se je že v preteklosti pokazala kot škodljiva (dražje šolstvo, težave v sporazumevanju,

¹ Stališče V. I. Lenina o formalni ali pravni enakosti, zbornik O nacionalnem in kolonijalnem vprašanju, Zgb. 1958, str. 426-27: »Zato mora internacionalizem velikega naroda vseovati ne samo spoštovanje formalne enakosti narodov, ampak mora v tej neenakosti, ki nastaja zaradi velikosti velike nacije, znati kompenzirati tisto neenakost, ki se dejansko ustvarja v življenju.«

² 6. Kongres SZDL Slovenije, Zalozba Komunist, 1966, str. 36, Vida Tomšič: »... nekaj se dogaja pri nas npr. z jezikom ... bomo morali veliko več svojih sil obrniti v ustvarjalno delo za njegovo smiselno ureditev.« — Razprava o obveznosti učenja srbohrvaščine, str. 292—293.

³ Iz zapisnika, ki ga je vodil dr. Marjan Breclj o razgovoru slovenskih delegatov II. zasedanja AVNOJ-a z maršalom Titom berem:

»Povsem naravno in pravilno je, vi ste slovenska vojska, zato morate imeti v njej slovenski jezik od vrhovnih komand do najnižjih enot, vaša vojska naj uporablja slovenski jezik v vseh organih.«

⁴ Takega spričevala praktičnega znanja, tj. polne pismenosti, ne more izdati poljubna šola ali celo posamezni učitelj, temveč le slovenistični oddelek Univerze v Ljubljani.

⁵ Kot številčno mali imamo naloge, ki jih večje jezikovne skupnosti nimajo. Ob odprti družbeni skupnosti je treba skrbeti za celovitost in strnjeni naselitveni prostor, ki je osnovna nujnost za nadaljnji razvoj jezikovne enakopravnosti z drugimi in tudi za normalni razvoj narodne kulture. Zemljepisno jezikovno strnjeno naj bi spoštovali tudi gospodarski planerji, kar jim sedaj olajšuje zahteva gospodarske reforme po intenzivnosti; pa tudi doseljenci ne morejo imeti raznarodovalne vloge. — Šesti kongres SZDL Jugoslavije — junija 1966 — CZP Ljubljana, str. 136, je izdal Rezolucijo o enakopravnosti narodov in narodnosti, iz katere navajam:

Ustavno načelo o enakopravnosti jezikov je predpogoj za uveljavljanje samoupravnih pravic vsakega delovnega človeka.

Zato je treba z ustreznimi ukrepi in normativnimi akti zagotoviti praktične možnosti (v sh. besedilu: obezbediti praktične uslove) za doslednejšo in učinkovitejšo uporabo teh načel. Te ukrepe je treba posebej storiti in zagotoviti v delu predstavniških in družbeno-političnih teles, izvršnih, upravnih in drugih organov federacije.

⁶ Identično izjavo o potrebi znanja jezika v tujem okolju in o prilagajanju običajem je dal 16. II. 1967 med Aktualnimi razgovori na TV Dobrovoje Radosavljevič, predsednik CK Zveze komunistov Srbije in Veljko Vlahović, član CK ZKJ, dne 9. III. 1967.

sploh nepotrebne razlike, ki ustvarjajo nepotrebna trenja). Kdor si pri nas najde delo, naj se tako kot naš lastni izseljenec, ki doma ni dobil primerne zaposlitve, prilagodi novemu jezikovnemu okolju. K temu mu je treba primerno pomagati.

Enakopravnost v zveznih ustanovah bi dosegli tako, da bi uslužbenci, ki sprejemajo vloge z naših treh slovanskih jezikovnih področij, dosegli pasivno obvladanje drugih dveh slovanskih jezikov, tj. slovenščine in makedonščine, ali slovenščine in srbohrvaščine, ali pa srbohrvaščine in makedonščine. Za to bi bilo potrebno izdelati primerne jezikovne učbenike.

Enakopravnost jezikov⁷ bi varovala tudi proporcionalna zasedba mest v zveznih ustanovah (po ena šestina na vsako republiko z upoštevanjem rotacije ekipnih časovno določenih turnusov iz republike v zvezo in nazaj ter z upoštevanjem strokovnosti).

Jaka Avšič

BRATKO KREFT, PROTI VETRU ZA VIHAR

Knjiga Bratka Krefta *Proti vetru za vihar*, ki jo je izdala ob avtorjevi 60-letnici založba Obzorja, je mikavna z več strani. Poleg tega da kaže avtorjeve odzive na kulturno-politične pojave dvajsetih in tridesetih let, ima knjiga še neko drugo tehtnost: Aktualnost posameznih avtorjevih sodb, analiz, misli kljub spremenjenim okoliščinam. Poudariti je tudi treba avtorjevo pogumno zagnanost in premočrtno dialektičnomaterialistično idejnost v času, ki taki idejni usmeritvi ni bil niti najmanj naklonjen.

Knjiga ima poleg avtorjevega uvoda in programskih misli iz Mladine (*Proti vetru za vihar*) še tale poglavja: 1. zapiski, eseji in kritike, 2. listki in reportaže, 3. politične in svetovnonazorske marginalije, 4. epilog *Srečanja s smrtjo*.

V prvem delu so objavljeni članki o književnosti in književnikih pa tudi o likovni umetnosti in filmu. Obravnavani so (predvsem) predstavniki socialne književnosti in drugi avtorji — vse pa s poudarjeno težnjo po označitvi njihove vloge v konkretnem slikanju družbe in človeka v njej. Kreft se ustavlja pri družbenem položaju avtorjev in pri njihovi dejavni družbeni kritiki ter zavzetosti za proletariat in družbene spremembe. Ob nekaterih bežnejših zapiskih stopajo v ospredje izčrpana analiza Klopčičevih *Preprostih pesmi*, kritika Seliškarjevega romana *Nasedli brod* in esej *Književnost o vasi in kmetu* (objavljen tudi v Zdravčevem izboru *Razgledi v književnosti 1918—1941*). Tudi v likovni umetnosti ga zanima socialna prvina, zato je proti slikarstvu, ki se izgublja v artizmu. Sestavki so pisani preprosto in nezahtevno, a vseskozi z resnično zavzetostjo. O nekaterih pisateljih, npr. Zolaju in Dostojevskem, ki so v tem poglavju deležni le krajše beležke, je Kreft pozneje napisal obširnejše študije.

Drugi del knjige — *Listki in reportaže* — je še bolj polemičen in zaostren kot prvi. V listkih Kreft nastopa proti krvavemu militarizmu, belemu terorju, opisuje tragedijo ruskih emigrantov (*Balada o Volgi*) in socialne krivice (*Tempo... tempo*). Med posebej zanimive štejem še *Liberté, egalité, fraternité* (odlomek iz *Pariških impresij*), to prodorno podajanje pariških značilnosti, in listek *Literatura in politika v Moravenki*. V zadnjem sestavku, nastal je leta 1938, srečamo poleg tehtnih opažanj tudi večjo poglobljenost in dozorelost stila nasproti prejšnji, večkrat značilni naglici in manj skrbni kompoziciji.

⁷ Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, DZS Ljubljana, str. XXIV: »Toda komunisti so obenem poudarjali, da se ta enotnost lahko uresniči samo na bazi priznavanja pravice do samoodločbe in popolne enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije, srbskega, hrvaškega, slovenskega makedonskega in črnogorskega.« — Pisec tega povzetka je predlagal, naj bi se zadnji odstavek člena 42. ustave SFRJ dopolnil takole: »razen v tistih vojaških enotah, kjer je več kot polovica ljudi pripadnikov nekega drugega — ne srbskega ali hrvaškega — materinega jezika«.

Pismo ustavnega sodišča SRS Skupščini SRS, številka Sp. 42/66, z dne 12. novembra 1966 ugotavlja, da republiški organi doslej še niso učinkovito ukrepali in našteva neizpolnjevanje določb čl. 42 in 131 ustave SFR Jugoslavije ter 74. člena ustave SR Slovenije (nekateri učbeniki so srbski oz. hrvaški, učila so samo s srbskimi oz. hrvaškimi napisi, navodili in pojasnili; filmske novice, oprema izdelkov tovarn; poslovanje zveznih pravosodnih in upravnih organov; Vrhovno sodišče; uprava carin; dopisovanje delovnih organizacij iz Slovenije z organizacijami iz drugih republik je skoraj dosledno v srbsčini oziroma hrvaščini; republiški oz. občinski upravni organi izpolnjujejo zvezne obrazce v srbsčini oz. hrvaščini; podobne ugotovitve veljajo za statistično službo, družbeno knjigovodstvo, za narodno banko, za poslovne banke, za železniška podjetja in za carino; določb ustave ne izpolnjujejo niti pri neposrednih stikih državnih organov z občani in delovnimi organizacijami).

Ugotovitve o neizpolnjevanju ustavnih jezikovnih določb vsebujeta tudi pismi SZDL in Gospodarske zbornice svojim organizacijam, pa tudi pismo kulturnikov televiziji.

Tretji del obsega v glavnem Kreftove odzive na evropsko politiko tridesetih let. *Smrtna rosa*, članek o uničevalnih sredstvih bodoče vojne, ima danes mogoče manj resen zven ob slutnjah atomskega uničenja. Občutena je nadalje skica *Obletnica pariške komune* (1927). Zanimive so tudi beležke o nastopu nacizma, požigu Reichstaga in procesu proti požigalcem. Groteskna farsičnost članka *V Ženevi nič novega* pa je danes, žal, skoraj enako aktualna kot pred tridesetimi leti. Tretji del se zaključuje s *Slovaškimi pisanicami*, člankom o žalostni vlogi slovaškega klerofašizma na pragu druge vojne, in s sestavkom *O slovenski mladini* (1940), tem mementom pred bližajočo se vojno. Marsikaj iz tega članka je vredno, da pride v zavest tudi današnjemu mlademu človeku.

Epilog *Srečanja s smrtjo* je nastal ob avtorjevem bivanju v Rimu 1942. Ob sočenu minule nekdanjosti in negotove sedanjosti se pojavlja vizija povsod prisotne, svet obvladujoče smrti.

Pri kazalu ne bi bilo odveč, če bi bil poleg letnice izdaje omenjen tudi časopis ali revija, v kateri je članek prvič izšel.

Knjiga *Proti vetru za vihar* je zanimivo branje kvalitetno ne povsem izenačenih prispevkov. Ti kažejo širok razpon Kreftove publicistike, osvetljujejo značilnosti dobe, njenih vzorov in bojev, pogumno govore o tedanjih kulturnih in političnih dogajanjih in izkazujejo začrtano opredeljenost in smiselno aktivnost Kreftove idejne usmeritve. Založba Obzorja je s to knjigo obogatila svojo dragoceno zbirko Razpotja.

Andrijan Lah

GRADIVO

ODKUP FINŽGARJEVE ROJSTNE HIŠE

Pisatelj Finžgar je bil pobudnik akcije za odkup Prešernove rojstne hiše. Odkupila jo je slovenska šolska mladina. Zdaj šolarji jeseniške in radovljiške občine tekmujejo za Finžgarjevo bralno značko, zato smo toliko bolj prepričani, da bi tudi naši otroci zbrali pametno vsoto denarja za odkup pisateljeve rojstne hiše. Če smo pomagali zbirati denar za odkup Gregorčičeve rojstne hiše na Vrsnem, bomo najbrž ob sodelovanju vseh gorenjskih in primorskih otrok rešili uničena tudi Finžgarjevo rojstno hišo.

Verjetno bo taka pobuda naletela na dober sprejem tudi v slovenski javnosti. Dovolj imamo že kulturnih grehov nad sabo in ni treba, da si nakopljemo še novega s tem, da razdenemo streho, pod katero se je rodil Iztokov in Irenin oče. Naše založbe Finžgarja pridno izdajajo — dokaz, da ga Slovenci prav tako pridno beremo.

Verjamemo v organizacijsko sposobnost društev, ustanov in svetov, ki morajo skrbeti za kulturo na našem področju, in upamo, da bodo ob vsestranski pomoči vseh znali ohraniti Finžgarjevo rojstno hišo kot muzej tistim, za katere hitimo graditi številne nove šole.

Svet osnovne šole »Tone Čufar« na Jesenicah

S SEJE REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

Za slavistični kongres v Pragi je treba do 1. junija 1967 poslati SDS v Ljubljani povzetke prijavljenih referatov in koreferatov. Povzetki naj bodo v slovenščini in še v enem izmed naslednjih treh jezikov: ruščini, angleščini, francoščini.

Spomladi leta 1968 bo jugoslovanski slavistični kongres v Črni gori. Razpravljaj bo o naslednjih temah:

1. Obravnave literarnih del v povojnem preučevanju jugoslovanskih književnosti in problem znanstvenih metod;
2. Jezikoslovje in literarna veda;
3. Jugoslovanske in evropske književnosti — narodnostno, splošno človeško in univerzalno v naših književnostih;
4. Vloga jezika pri izobraževanju in pouku in v kulturnem življenju;
5. Stanje in problemi jugoslovanskega jezikoslovja.

O vsakem teh problemov bo glavno poročilo in sopročila. Slovincem je za poročilo priporočena tretja tema. Glavni poročevalec manjka tudi še za drugo temo. Sla-

vistično društvo Srbije bi na kongresu rado razpravljalo o oktobrski revoluciji v sovjetski književnosti in v književnosti slovanskih narodov.

SDS se ne strinja s predlogom uprave SDJ, da bi poročila in soporočila za jugoslovanski kongres slavistov morala biti predhodno odobrena od SD posameznih republik, nima pa seveda nič proti temu, če kateri poročevalcev svoje delo predloži domači strokovni javnosti že pred kongresom v obliki predavanja.

PREDLOG STATUTA JEZIKA IN SLOVSTVA

I

1. Jezik in slovstvo je poljudnoznanstveno strokovno glasilo Slavističnega društva Slovenije.

2. S svojimi prispevki skrbi za to, da so njegovi bralci v živem stiku s sočasnimi problemi ved o jeziku in slovstvu ter o učnih metodah pri jeziku in slovstvu. Tako svoje bralce rešuje strokovne odmrlosti in jih usposablja za boljše uporabnike jezika, literarnih del in metodoloških prijemov. S tem po svoje prispeva k učinkovitosti učenja in pouka ter k jezikovni in splošni kultiviranosti svojih bralcev.

3. Jezik in slovstvo obravnava vprašanja slovenskega jezika in slovenskega leposlovja in metodiko poučevanja le-teh. Prav tako obravnava znanstvena in strokovna dela: jezikoslovna, literarnozgodovinska in -teoretična, pa tudi pedagoško-metodološka v zvezi s slov. jezikom in književnostjo, ter splošna teoretična.

4. Problematiko drugih slovanskih in neslovanskih jezikov, književnosti, jezikoslovnih in literarnih ved obravnava le, kolikor je v zvezi s slovensko ali je sicer kako pomembna za naš jezik, književnost, metodiko.

5. Poljudnoznanstveni so tisti spisi, ki občinstvu časopisa primerno obravnavajo temu občinstvu še neznana dejstva z zgoraj naštetih področij. Ta dejstva so ali sploh prvič objavljena ali pa znana le ozkemu krogu strokovnjakov.

6. Časopis torej ni popularizator splošno znanih že objavljenih resnic. Le-te je mogoče omenjati samo kot opozitivne oz. splošno veljavne v primeri z novimi ali dvomljivimi.

7. Z jezikovnega ali jezikoslovnega področja časopis prinaša krajše razprave, članke in zapise, kritike in polemike, če razširjajo, drugače vrednotijo ali kakorkoli pozitivno spreminjajo naše poznanje jezikovne, stilske in jezikoslovne problematike, kakršna se kaže v standardnih priročnikih, npr. v slovenskih slovnica, pravopisu, Škrabčevih, Breznikovih, Ramovševih ... delih, pa tudi v objavljenih razpravah v domačih in tujih strokovnih (pa tudi nestrokovnih) časopisih. Nova gledanja se v prispevkih pomejajo ob dotlejšnja.

8. Načela iz točke 6 in 7 veljajo tudi za literarno vedo: Tudi s tega področja se tiska le to, kar bodisi sploh še ni znano ali pa je premalo poznano, narobe ali pomanjkljivo razlagano ipd.

9. Pri pedagoško-metodičnih člankih si Jezik in slovstvo prizadeva razširjati pri nas premalo znane (ali celo nove) poglede na načine pedagoškega posredovanja učne snovi ali vsaj znane uporabiti ob novem gradivu.

10. Posebno rad tiska časopis kritike, ocene, poročila; zaželeno so tudi polemike.

11. Tiskajo se tudi vprašanja (ali povzetki iz njih) z vseh treh tematičnih področij časopisa.

12. Časopis najavlja v oceno poslano knjige, posebej tudi opozarja na še neoce-njena važnejša strokovna in znanstvena dela.

13. Dolžina prispevkov mora biti v sorazmerju s količino obvestila (informacije) v njih. Predolgi prispevki se lahko že zaradi tega zavrnejo. Daljši prispevki se lahko objavljajo v nadaljevanjih.

II

14. V jeziku in slovstvu lahko sodeluje vsak, ki zna jezik in slovstvo prav opazovati, o njiju uspešno razmišljati in o obojem primerno poročati. Potencialni sodelavci

torej niso enostavno ljudje s slavističnim (takim ali drugačnim) spričevalom s te ali one izobrazbene stopnje ali zavoda, temveč sploh le vsakdo, ki s svojim delom dokaže primerno strokovno izobrazbeno stopnjo, najsi bo pridobljena tako ali drugače.

15. Strokovno primernost sestavkov presoja uredniški odbor, ki si v primerih, ko se strokovno nima za dovolj pristojnega, išče sveta pri tretjih osebah oz. v strokovno neoporečnih priročnikih in razpravah.

16. V primeru, da se rokopis spozna kot strokovno neustrezajoč, se bodisi sploh zavrne ali pa se njegovemu avtorju predlagajo spremembe oz. predelave rokopisa.

17. Uredništvo predlaga avtorjem tudi skrajšanje rokopisa, če vidi, da količina obvestila ni v pravem sorazmerju z dolžino spisa.

18. Uredništvo poslane rokopise lekturira, tj. jih jezikovno dožene in stilno popravi. To je glede na značaj časopisa nujno, saj mora tudi v jeziku in stilu biti kolikor toliko neoporečen. Časopis ne more biti razširjevalec očitnih stilnih slabosti, četudi se je njih avtor z njimi pripravljen ponašati in prevzema zanje svojo odgovornost.

19. O nameravanih večjih posegih v rokopis uredništvo seznanj njegovega avtorja. Če iz avtorjevega odgovora vidi, da se glede sprememb z njim ne bo bomoče zediniti, rokopisa kot neustreznega ne natisne.

20. Stroške za prevod ali morebitni prepis popravljenega prispevka poravnava avtor iz honorarja. (Prepisi so potrebni zaradi manj zamudnega [tj. cenejšega] stavljenja.)

21. Časopis ne tiska prispevkov, ki bi se pregrešili zoper zakon o tisku.

22. Pri polemikah se časopis ravna po načelu, da tiska prispevke nasprotujočih si udeležencev polemike v zaporednih številkah po načelu demokratične izmeničnosti. Tako se varuje enakopraven položaj obeh prizadetih strani.

23. Uredništvo torej ne daje pri polemiki nobenemu udeležencu polemike prednosti s tem, da bi mu dovoljevalo v nasprotju z drugim pripisovati odgovore na kritiko (ali na odgovore) v isti številki, v kateri je oponentov prvi ali kateri nadaljnjih prispevkov.

24. Uredništvo se pri objavljanju odgovorov tistih, ki jih prizadene kak sestavek časopisa, ravna po tiskovnem zakonu.

25. Pri zavrnitvi natisa na podlagi točke 24, se uredništvo samó sklicuje na tiskovni zakon. Če prizadeti meni, da uredništvo v konkretnem primeru dela to neupravičeno, mora sam poskrbeti, da se to dokaže; uredništvo si za svojo odločitev ni dolžno pri-skrbeti pritrditve za to pristojnega arbitra.

III

26. Avtorji prejemaajo za objavljene prispevke honorar, ki ga določa uredniški odbor v skladu z razpoložljivimi denarnimi sredstvi.

27. Honorar je diferenciran po vrednosti posameznih prispevkov na tri stopnje. S katero plačilno stopnjo se honorira posamezni prispevek, odloča na podlagi njegove kvalitete uredniški odbor. (Na honorarno stopnjo vpliva tudi potreba po večjih posegih v vsebinsko ali jezikovno plat prispevka.)

IV

28. Časopis ureja uredniški odbor, ki ga postavlja, ocenjuje in razrešuje ali občni zbor slavistov ali zbor sodelavcev časopisa ali (v soglasju z odločitvijo občnega zbora) republiški odbor Slavističnega društva.

29. Uredniški odbor sestavljajo: glavni in odgovorni urednik in uredniki za jezikoslovje, literarne vede in metodiko. Urednikov je za vsako področje lahko po več, mora pa za vsako biti vsaj po eden. Manj jih je lahko le, če ni mogoče dobiti nikogar, ki bi bil urednik za posamezno področje.

30. Urednik je lahko hkrati tudi glavni in odgovorni urednik.

31. Vsak od urednikov odgovarja za svoje področje: skrbi za prispevke, si dopisuje s sodelavci, zagovarja profil svojega urednikovanja pred javnostjo, pred občnim zborom in pred zborom sodelavcev. O svojem delu poroča republiškem odboru Slavističnega društva, zboru sodelavcev in občnemu zboru SDS. Tehnični urednik skrbi za tehnične zadeve v zvezi s tiskom.

32. Dolžnosti glavnega in odgovornega urednika:

skrbi za celotni profil časopisa

sestavlja program svojega urednikovanja

se o njem dogovarja z uredniki

sklicuje uredniške seje

se tudi sicer sestaja z uredniki in jih obvešča o tekočih problemih

daje na vpogled urednikom celotno gradivo

spodbuja urednike za pridobivanje prispevkov in naročnikov

si prizadeva za nove naročnike
skrbi za propagando časopisa
skrbi, da ima časopis lektorja in korektorja
je v stiku s tehničnim urednikom
se poteguje za subvencijo
podpisuje naloge za izplačila
sestavlja statut časopisa in
skrbi za to, da časopis redno izhaja, ter
je pravna oseba časopisa.

33. Glavni in odgovorni urednik se o svoji dejavnosti posvetuje z uredniki. Le-ti so lahko sami dejavni v vsem, navedenem v točki 32 (izvzeta je zadnja postavka).

34. Urednik zastopa glavnega in odgovornega urednika v času odsotnosti, bolezni, zadržanosti. Za to prejme od glavnega in odgovornega urednika ustno ali pisno pooblastilo.

35. Uredniško, lektorsko in korektorsko delo se plačujejo. Honorar določa uredniški odbor.

36. Honorar urednikov se lahko zmanjša, če imajo premalo prispevkov s svojega področja.

V

37. Jezik in slovstvo ima svojo upravo.

38. Upravo tvorita vodja uprave in administrator; lahko je to tudi sam administrator.

39. Uprava opravlja finančne posle, delo z naročniki in naročninami in skrbi za razpečevanje lista.

40. Za svoje delo uprava prejema honorar, in sicer za 8 mesecev, ko izhajajo številke časopisa, večjega kot sicer.

41. Honorar upravi določa uredniški odbor.

VI

42. Ta statut Jezika in slovstva začne veljati, ko ga sprejme uredniški odbor Jezika in slovstva, potrdi pa ali republiški odbor SD ali zbor sodelavcev Jezika in slovstva ali pa občni zbor Slavističnega društva.

43. V primeru, da se uredniški odbor ne strinja s pripombami republiškega odbora SD, se za arbitra pokliče ali zbor sodelavcev časopisa, v katerem morajo imeti večino člani SD, ali občni zbor SD.*

V OCENO SMO PREJELI

Rosanda Sajko: Henrik Ibsen in prve drame Ivana Cankarja, Knjižnica mestnega gledališča ljubljanskega 37, Ljubljana 1966.

Dr. Anton Slodnjak: Slownische Lyrik. Eine Ubersicht. Litterae Slovenicae II. Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München 1966.

Problemi, Revija za kulturo in družbena vprašanja, 49.

Problemi 50, marec 1967.

T. Linhart, Ta veseli dan ali Matiček se ženi. Iz slovenske kulturne zakladnice 2. Založba Obzorja Maribor 1967.

J. Jurčič, Deseti brat. Iz slovenske kulturne zakladnice 3. Založba Obzorja Maribor 1967.

Nada Gaborovič, Ne samo jaz. Roman. Založba Obzorja Maribor 1966.

Marjan Kolar, Išči poldan. Roman. Založba Obzorja Maribor 1967.

V NAŠI REVIJI ŠE NISMO OCENILI:

Jože Toporišič, Slovenski knjižni jezik 2. Založba Obzorja Maribor 1966.

Linguistica VII./1. Ljubljana 1965. (Izšlo februarja 1967.)

O. S. Ahmanova 'Slovar' lingvističeskikh terminov. Idatel'stvo »Sovjetskaja enciklopedija«. Moskva 1966.

* Oglasite se k predlogu statuta.